

Rosmalla

Heemkundekring Rosmalen

Jaargang 27 - Nummer 2

COLOFON

JAARGANG 27 - NUMMER 2

JULI 2017

Rosmalla (ISSN 0925-2894) wordt drie keer per jaar uitgegeven onder eindverantwoording van het bestuur van de Heemkundekring Rosmalen. Gevestigd in Perron-3 Rosmalen Postbus 64 5240 AB Rosmalen

www.heemkundekringrosmalen.nl
info@heemkundekringrosmalen.nl

Bestuur Heemkundekring Rosmalen:

- Wilma van Creij, voorzitter
- Truus Birsak-Verhallen, Secretaris
- Henda Pennings, penningmeester
- Rien van Grunsven, bestuurslid
- Kitty van der Doelen-Crane

Werkgroep Redactieraad 'Rosmalla':

- Gerrit Mol
- Frans Vos
- Michiel van Heumen
- Wil Coppelmans
(lay-out en tekstverwerking)

Productie:

- Druk: Nextprint B.V. Rosmalen

Losse nummers:

- €5,50 per uitgave

Distributieadres:

- Henda Pennings
Vliertwijksestraat 4c
5249 RH Rosmalen

Kopijadres:

- Heemkundekring Rosmalen
Postbus 64 5240 AB Rosmalen
- g.mol@ziggo.nl

Ledenadministratie:

- Henda Pennings
Vliertwijksestraat 4c
5249 RH Rosmalen

Iedere auteur draagt persoonlijke verantwoordelijkheid voor zijn of haar artikel. Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd tenzij bronvermelding plaatsvindt.

Inhoudsopgave

Pagina

<i>Redactie</i>	Voorwoord	2
<i>Redactie</i>	Rosmalen helpt het Gereformeerd Burger Weeshuis in 's-Hertogenbosch	2
<i>Henk de Werd</i>	Zangvereniging Oefening en Vermaak Rosmalen	3
<i>Gerrit Mol</i>	Quasimodo in Rosmalen	14
<i>Rolf Hage</i>	Hartelijk welkom bij het Stadsarchief 's-Hertogenbosch	15
<i>Michiel van Heumen</i>	Leuker konden ze het niet maken in Rosmalen: inkomstenbelasting in onze gemeente aan het begin van de 20e eeuw	20
<i>Geert Donkers</i>	De congregatie van de Zusters van Liefde van Jezus en Maria Moeder van Goede Bijstand te Schijndel in Rosmalen	25
	Heemkundekring Rosmalen dankt zijn sponsors	30

Foto voorzijde omslag:

Gezicht op Rosmalen met Lambertuskerk, gezien vanuit het noordoosten. Aquarel uit 1815, gemaakt door een zekere P. Testas en ondergebracht in de Brabant-Collectie van de Universiteit van Tilburg.

Foto achterzijde omslag:

Het oude gemeentehuis aan de dorpsstraat (later stond daar de Rabobank). Het jaar is 1923 en het zilveren ambtsjubileum van Koningin Wilhelmina wordt gevierd. Op het bordes v.l.n.r. oud-burgemeester Wolters, dokter Hanegraaff v.d. Colff en zijn echtgenote, schoolmeester v.d. Laar, wethouder ?, burgemeester Von Heijden en zijn echtgenote, mevrouw Hurkmans en haar echtgenoot de secretaris

Voorwoord

De redactie.

Het zal u bekend zijn dat er in ons heemhuis een schat van materialen aanwezig is uit onze Rosmalense historie. Het zal u ook bekend zijn dat er ook in het Stadsarchief veel materialen zijn uit ons dorp. Kunst is nu die gegevens aan elkaar te koppelen en toegankelijk te maken. Een mooi voorbeeld is het artikel over de Zusters van Schijndel dat u in dit blad aantreft en dat eerder verscheen in het blad *Bossche Kringen*. Wij zijn de schrijver van dat artikel en de redactie van het blad van de Kring Vrienden van Den Bosch dankbaar dat wij dit artikel mochten plaatsen. Veel ervan was u misschien al bekend, maar het is fijn om het ook eens van een ander te horen.

Naast dit verhaal treft u in deze aflevering van *Rosmalla* ook weer veel “vertrouwde” namen. Wij danken de schrijvers voor hun inbreng!

Veel leesplezier!

Rosmalen helpt het Gereformeerd Burger Weeshuis in 's-Hertogenbosch

Redactie

In de collectie boeken en tijdschriften die ons lid Wil van den Elzen schonk aan onze heemkundekring, bevond zich ook *De Archieven van het Gereformeerd Burgerweeshuis te 's-Hertogenbosch*. Dit weeshuis had zijn ontstaan op de eerste plaats te danken aan een fundatie van de priester Frans van Uden. Deze had in zijn testament van 27 januari 1563 een huis, staande in de Waterstraat als weeshuis bestemd. Voor deze fundatie had hij in 1561 toestemming gekregen van koning Philips II. Dit huis bleek echter niet beschikbaar te zijn. Gelukkig namen de zogenaamde Celbroeders die al vanaf 1420 in de stad gevestigd waren en al volop in de zorg werkzaam waren, de hulp aan de weeskinderen over.

In het Weeshuis mochten alleen wezen worden opgenomen die ouder waren dan vijf jaar en hun ouders moesten tenminste tien jaar in de stad gewoond hebben. Er valt uiteraard nog veel meer te vertellen over dit weeshuis, maar in dit Rosmalens blad wil ik me beperken tot enkele schenkingen die vanuit Rosmalen naar de kinderen in dit weeshuis zijn gegaan.

1. Acte van transport door de kloosters der H. Maagd Maria en Brigitta te Rosmalen aan mr. Johannes Lombarts ten behoeve van Henrica Loenmans, echtgenote van mr. Petrus van Os, van een erfelijke pacht, groot een halve malder rogge, uit een stuk ploegland, gelegen in de parochie van Nuland ter plaatse genaamd “Wilshusen”. 14 december 1524.
2. Acten van transport door de erven van Margareta, dochter van wijlen Jan Albert Valkenss, aan Johannes Vyge van: 1. een erfpacht, groot 10 lopens rogge, uit landerijen onder Rosmalen ter plaatse, genaamd Hynen, 2. een erfpacht, groot 1 mud rogge, uit een huis c.a. ter zelfder plaatse, 3. een erfpacht, groot 1 mud rogge, uit huizen en landerijen onder Rosmalen. 25 juni 1544.
3. Acte van transport door heer Petrus van Berchem aan het weeshuis van een erfpacht, groot 1 mud rogge, uit een huis c.a. genaamd “die Vlashoff”, groot c. 5 lopensaat, gelegen in de parochie van Rosmalen ter plaatse genaamd Heze. 23 januari 1590.

Zangvereniging Oefening en Vermaak Rosmalen

Henk de Werd

Deel 3

Foto: Oefening en Vermaak als gemengd koor. (Erfgoed 's-Hertogenbosch, Rosmalencollectie Henk de Werd) Vooraan, v.l.n.r.: Dini van Hassel, M. Steenbergen, v. Berne, Iedje Rovers, v.d. Donk, Riek van Nuland, Tini van Hassel en Joke Vos. Zittend, v.l.n.r.: Ies Vos, Wim van Lee, Dini Rovers, Toos den Otter, Mia van Meurs, Ad de Vries (directeur), L. Bettonville, v. Berne, Joke v.d. Vliert, L. v.d. Sterren, M. van Herpen, A. Pennings, Riek van Meurs, Riek van Herpen, Antoon Werst en Henk van Hassel. Staande, v.l.n.r.: Marinus van Hassel, Rien Savelkouls, A. Swanenberg, Antoon Nolte, A. Abelen, A. Vos, Wiljo v.d. Plas, Wim Rovers, Wim Linnenbank, Cor Verstappen, R. Senders, Cor van Osch, Jan de Laat, Pieter v.d. Plas, Jo v.d. Velden, Tini Swanenberg, C. Pennings, George Swanenberg, Lies Hermens, Janus van Rosmalen, Sjaantje ....., Sjaak van Hassel, Sjef van Meurs, Piet Werst, Wim van Hoof, Wim v.d. Sterren en T. Wijts.

De jaren vijftig van de vorige eeuw. Uitwisselingsconcerten tot lering en vermaak

De overgang van mannenkoor naar gemengd koor kostte natuurlijk de nodige tijd en inspanning. De directeur en de zangers gingen er voor meer dan 100% voor. De successen kwamen langzaam maar zeker. Met enige regelmaat verschenen daarover in de jaren vijftig van de 20ste eeuw berichten in de Bossche krant. Soms werd aan een uitwisselingsconcert deelgenomen, enkel en alleen tot lering en

vermaak. Een van die concerten vond in 1954 plaats in Vught. In zaal Modern aldaar werd een uitwisselingsconcert gegeven door het Vughts Gemengd Koor en de gemengde zangvereniging "Oefening en Vermaak" uit Rosmalen. "Behalve enkele genodigden, was er geen publiek aanwezig. De zangers gingen voor hun eigen genoeg en ter lering. In zijn openingswoord zette de voorzitter van 't Vughts Gemengd Koor, de heer Anton Krijnen, deze gedachte uiteen. Het eerste doel van zo'n concert is lering te kunnen trekken wederzijds op het gebied van de vocale

Revue “Gooi al je zorgen weg”

kunst. En het tweede doel is meer interesse te krijgen, elkaar als kunstbroeders beter te leren kennen en een stimulans om de zangkunst nog beter te beoefenen.” Het Vughts Gemengd Koor beet de spits af. “Toen was het de beurt aan het gemengd koor van Rosmalen “Oefening en Vermaak” met zijn 47 leden om zijn kunnen te tonen.

Directeur van dit koor is de heer A. de Vries, die de meeste der te zingen nummers bewerkt had. Het Rosmalense koor zette in met Vrede, van Kools, dat een goed begin was. Dan volgden aria uit de Zauberflöte van Mozart, Schenkt man sich Rosen, een bewerking van B. Müller, Jägerlied van Rische, dat bijzonder fris gezongen werd, die 12 Räuber en tot slot Geschichten aus dem Wienerwald van Joh. Strauss.

De Rosmalense zangeressen en zangers mochten er zijn, een goed koor, dat voor de toekomst nog veel belooft. Aan de vleugel de heer W. v.d. Sterren uit Rosmalen. De confraters van Vughts Mannenkoor waren gul met applaus.” Soliste bij dit concert was voor “Oefening en Vermaak” sopraan Toos den Otter.

In januari 1955 was het Vughts Gemengd Koor, o.l.v. directeur F. Schoenmakers, te gast bij “Oefening en Vermaak” en ook nu weer enkel en alleen “om elkaars krachten op vriendschappelijke wijze te meten.”

“Gastheer O. en V., o.l.v. Dir. A.J. de Vries, betrad als eerste het podium. Een drietal nummers, nl. Slavenkoor uit Nabucco van Verdi, Wiegenlied van Mozart en Ik heb mijn wagen volgeladen, werden zeer verdienstelijk uitgevoerd. Het koor zong zuiver en beschaafd, zoals we dat de laatste tijd van O. en V. gewoon zijn. Het dameskoortje bracht perfect en gevoelvol enkele liederen, waarna het Dubbelmannenkwartet het optreden van O. en V. besloot.

V.G.K. vervolgde het concert met enkele koren uit opera's van Verdi en Mozart en het Wolgalied van Fr. Lehar. De nummers werden op sublieme wijze vertolkt, vooral het Wolgalied van Lehar. Als toegift zongen enige solisten van V.G.K., begeleid door de Directeur, enkele mooie duetten. Na de pauze begon het vrolijke deel van de avond. Een prima band zorgde voor dansmuziek. De stemming was zeer geanimeerd. Er zijn vele vriendschapsbanden aangeknoopt of verstevigd.”

Eerder reeds werden plannen gemaakt en ook uitgewerkt voor een grootse revue. De “geruchten” hierover haalden ook de krant. “Wij twijfelen er niet aan of dit koor, dat in de afgelopen zomer met de eerste prijs naar huis kwam, zal zeker iets brengen dat op cultureel zeer hoog peil staat. En als wij ons oor dan eens te luisteren leggen bij een van de actieve bestuursleden, krijgen wij in grove trekken een idee van de plannen die op stapel staan. Het is de eerste keer, dat een vereniging in Rosmalen zo iets durft ondernemen en zij zullen zeker slagen.

Vanzelfsprekend is het dat hierbij wordt gerekend op de volle medewerking van eenieder die hier kan helpen. Op het programma staat o.a. een ballet, een pianoduo, verschillende sketches en koorwerken o.a. “Geschichten aus dem Wiener Wald” in Weense stijl. Verder komen enkele solisten voor het voetlicht met Ave Maria, Nonnenkoor, etc. Ook een duet zal niet ontbreken en gezongen wordt het duet: “Zerline en Don Juan” uit de opera “Don Juan” van Mozart. Het geheel wordt omlijst door een orkest, samengesteld uit leden van het koor.”

Op 23 januari 1954 schreef de krant over het grote succes van deze eerste revue van “Oefening en Vermaak”. “Zaterdag en Zondag speelde deze vereniging haar eerste Revue voor stampvolle zalen met groot succes. Hier was weer eens te zien, dat met samenwerking, ook op een dorp, zéér veel valt te bereiken. Het geheel was prima verzorgd en 't programma werd vlot en foutloos afgewerkt. Jammer was het, dat Zaterdagavond de conferencier op een enkel punt het publiek niet goed aanvoelde, maar Zondag was dit opgelost en praatte hij het op zeer hoog peil staande programma op een geestige wijze aan elkaar.

Zonder iemand te kort te willen doen, mogen wij de solisten toch wel even apart vermelden, nl. mej. Jo van Lokven met het Ave Maria van Gounod, op tere wijze gezongen en begeleid door de briljante pianist Wim v.d. Sterren en de blinde violiste Gonny v.d. Heijden. Het duet uit “Don Juan” door Thea de Jong en Henk Rovers werd, met Spaanse charme, keurig vertolkt. Eveneens het duet uit de “Zigeunerbaron” werd met veel zwier voortreffelijk ten tonele gebracht door Iedje Sibon en Henk Rovers. Jammer, dat er niet meer van deze nummers gebracht werden. Afwisseling was er overigens genoeg; om maar eens een

greep te doen: Het pianoduo “PlasSter”, de goed in elkaar ingespeelde Band met hun prachtige Hawaiianscène, de vlot gespeelde sketches, waarvan vooral de “Dorpspolitiek” zeer raak getroffen en buitengewoon goed gespeeld werd.

Met groot genoegen hebben wij verder geluisterd naar de zware koornummers, die echter onder leiding van de kundige Directeur Ad de Vries perfect werden uitgevoerd. Het Pelgrimskoor, begeleid door het koperkwartet van de Harmonie was zeer stemmig, maar last but not least was wel: “Geschichten aus dem Wienerwald”.

Het koor in avondkleding, met op de achtergrond Wenen, zong deze moeilijke opgave foutloos en 't was werkelijk een prachtig geheel. We hebben ook een kijkje achter de schermen mogen nemen en stonden versteld wat daar in ongelooflijk korte tijd werd gepresteerd aan decors afbreken en opbouwen. Er werd werkelijk niets over het hoofd gezien. Als dit koor steeds crescendo gaat, belooft het wat te worden voor de toekomst. Het stemmenmateriaal is er en een uitnemende directeur. Dus, O. en V., steeds hoger op.”

Na twee volle en uitverkochte zalen bleek er behoefte aan een derde avond. En ook deze “was weer een reusachtig succes. Na het “Pelgrimskoor” van Wagner werden de nummers door de conferencier op een vlotte en aangename wijze aangekondigd. Er werd met veel bravour gespeeld en gezongen.

Links: Herinnering aan het zangersfestijn uit 1954.
 Rechts: Herinnering aan de “Bonte Avond” van 5 en 6 februari 1955. (Erfgoed 's-Hertogenbosch; Rosmalencollectie van Henk de Werd)

Maar overweldigend was wel de slotscène “Geschichten aus dem Wienerwald” in Weense stijl. Na afloop moesten allen een denderende ovatie in ontvangst nemen en wel voldaan keerden de bezoekers huiswaarts. O. en V. kan terugzien op een reeks geslaagde opvoeringen.”

Later dat jaar gaf O. en V. ook nog een succesvolle reprise van de revue voor de patiënten van Coudewater en kwam

Het aloude Bondsgebouw te Rosmalen. (Foto: Henk de Werd. Erfgoed 's-Hertogenbosch; Rosmalencollectie Henk de Werd)

er ook nog een vererende uitnodiging om ook op het sanatorium “Mariaoord” de revue op te voeren.

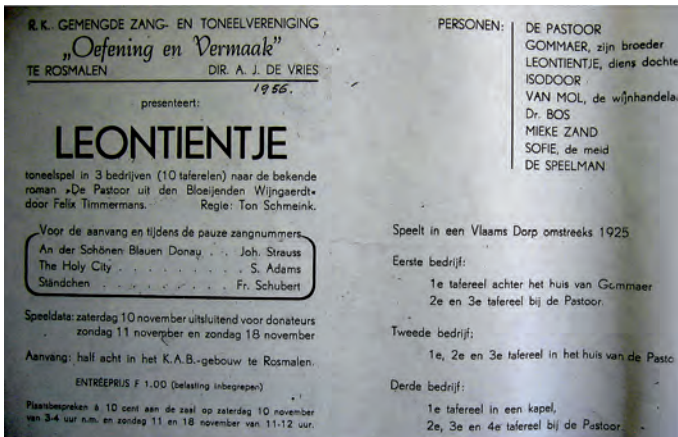
Op 14 augustus 1954 was er in de Stationsstraat in Café Juliana nog een groot zangersfestijn van O. en V., met medewerking van de “Männer Gesang Verein Buisdorf”.

In 1955 werd op het concours te Geertruidenberg een eerste prijs behaald in de tweede afdeling.

Leontientje

In 1956 verraste O. en V., als gemengde zang- en toneelvereniging, het Rosmalense publiek op het toneelstuk Leontientje van de bekende Vlaamse schrijver Felix Timmermans. Er werd drie avonden gespeeld. De eerste uitvoering was uitsluitend en alleen voor donateurs. De uitvoeringen vonden plaats in het K.A.B.-gebouw, zeg maar het Bondsgebouw, staande bij het klooster Van Meeuwen en bereikbaar via de speelplaats van de toenmalige meisjesschool. Men mag het Bondsgebouw het culturele centrum van Rosmalen in de jaren vijftig noemen.

De Bossche krant schreef over deze toneeluitvoering: Zaterdagavond werden de aanwezige donateurs van “Oefening en Vermaak” te Rosmalen met de andere belangstel-

Affiche "Leontientje". (Erfgoed 's-Hertogenbosch; Rosmalencollectie Henk de Werd)

lenden hartelijk welkom geheten door de voorzitter van de gemengde zang- en toneelvereniging, de heer W. van Lee. Hij dankte voor de sympathie die zijn vereniging steeds weer van de Rosmalense bevolking mag ondervinden.

Eerst werd het aanwezige publiek verrast met een drietal zangnummers, uitgevoerd onder leiding van de directeur, de heer A. de Vries, terwijl de pianobegeleiding werd verzorgd door de heer W. v.d. Sterren. "Ständchen" werd zeer fijngevoelig ten gehore gebracht, gevolgd door een spontane vertolking van "The holy City" in Nederlandse vertaling. Als laatste nummer werd het publiek verrast op een door de directeur strak geleide "An der schönen blauen Donau", welke zo sprankelend eindigde, dat het publiek met zijn applaus om bissering vroeg, hetgeen echter wegens tijdgebrek geen doorgang kon vinden.

Na enige minuten begon het spel van "Leontientje", dat over het geheel voldeed en wel zo, dat de spelers na ieder tafereel, 10 in totaal, door het publiek met een dankbaar applaus werden gehuldigd. Het zware stuk met zijn sappige Vlaams van Felix Timmermans, welke spraak voor een Rosmalenaar nog wel enkele moeilijke klanken heeft, heeft zeker veel gevraagd van de regisseur Ton Schmeink, die zelf een voortreffelijke Vlaamse pastoor "uit den Bloeienden Wijngaerd" bracht.

"Leontientje" had het zeker niet minder zwaar en mocht dan ook door haar spel van ongekunstelde onschuld en oprecht Godsvertrouwen aller harten winnen. Vader Gommaer toonde zeer goed, dat hij zijn rol doorleefde, terwijl Isidoor een echte eerlijke dichterlijke liefde toonde in de

hem onwennige omgeving van goedgelovigen. Het zou te ver voeren alle rollen nader te belichten, doch dat het geheel aan aller verwachtingen voldeed moge blijken uit de eindovatie welke het publiek bracht.

De decors waren keurig verzorgd, waarvoor de heer P. v.d. Plas alle eer toekomt. Met een voldaan gevoel toog iedereen huiswaarts. "Oefening en Vermaak" mag dan ook terugzien op een geslaagde uitvoering en kan er van overtuigd zijn, dat ook de twee volgende uitvoeringen volle zalen zullen trekken."

Kerstmis 1956

Kerstmis 1956 werd voor "Oefening en Vermaak" een nieuw hoogtepunt. In de Annakerk te Hintham zong het koor toen voor het eerst een nachtmis. Uitgevoerd werd een van de meerstemmige missen, gecomponeerd door W.v.d. Sterren sr, die toen organist en koordirecteur was in de Bernadettekerk te Maliskamp. Hij was overigens ook de vader van W.v.d. Sterren junior, die, als lid van Oefening en Vermaak, het koor vaak begeleidde op de piano en daarvoor goede recensies kreeg.

Henk de Werd herdacht musicus Wim van der Sterren bij zijn overlijden in het Brabants Dagblad van 5 juli 1966 als componist van diverse missen, waaronder de tweestemmige mis Sancte Bernadette voor de Bernadette parochie te Maliskamp, waar hij dirigent en organist was, als amateur kunstschilder, als muzikleraar, enz. enz. (Zie volgende pagina)

Het gouden jubileum in 1957

In 1957 werd zeer uitbundig het gouden jubileum van "Oefening en Vermaak" gevierd. De Bossche krant van 7 februari 1957 stond uitvoerig stil bij het verleden van de zang- en toneelvereniging. Ik citeerde dat historisch deel reeds bij de aanvang van mijn eerste artikel over O & V. Bij de viering van het gouden jubileum telde het koor maar liefst 62 leden. De vooruitzichten waren uitstekend. Verwacht werd dan ook, dat het koor tot veel goeds op haar terrein in staat mocht worden geacht.

Het feest werd gevierd op zondag 10 februari 1957. Begonnen werd met een H. Mis in de Lambertuskerk. De zang in die viering nam "Oefening en Vermaak" uiteraard zelf voor haar rekening. 's Middags zou er een re-

ceptie gehouden worden in het clublokaal, café Juliana. Natuurlijk was er ook nog een feestavond voor de leden en hun partners.

In uw gebed wordt aanbevolen
**Wilhelmus Martinus Joseph
 van der Sterren**
 echtgenoot van
 Elisabeth Patronella Jacoba Donnat
 eerder weduwnaar van
 Johanna Maria Philomina de Rooij
 geboren te Haps 19 maart 1893 en overleden
 te 's-Hertogenbosch 3 juli 1966, gesterkt door
 de HH. Sacramenten der zieken.

Bij dit onverwacht overlijden van deze man en vader, kunnen wij niets anders dan God dankbaar zijn voor dit mooie en vruchtbare leven.
 Als liefdevolle en trouwe echtgenoot is hij steeds 'n grote steun geweest voor zijn vrouw, met wie hij lief en leed heeft gedeeld, één van geest en één van hart, samen delend vreugd en smart.
 Hij was een goede en zorgzame vader, die zijn christelijke plichten met overtuiging vervulde en zijn kinderen voering in geloof en goddienszin.
 In onze hartinnig blijven voorleven het geloof, de vaderlijke godheid, de eenvoud en bescheidenheid, de plichtsgetrouwheid van deze christelijke man, die het leven bemiddelde als 'n kostbare gave van O. L. Heer, maar die daarvan ook afstand deed in volle overgave aan Gods H. Wil.
 Bijna 60 jaar heeft hij als organist zijn werk vol zorg gedaan om in de kerk de luster te verhogen voor Hem, wie alle eer en lust toekeert.
 Diebare echtgenote, kinderen en kleinkinderen: weest niet bedroefd, zoals zij, die zonder hoop zijn, maar richt uw ogen naar omhoog God zal u troosten en steunen.

EJHM 607

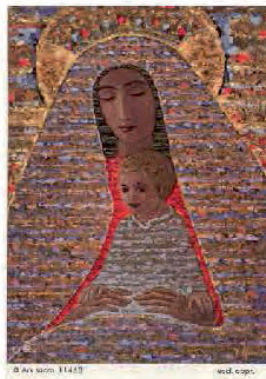
Wij gedenken in dankbaarheid
**WILHELMUS NICOLAAS MARIA
 VAN DER STERREN**

echtgenoot van
Maria Hendrika Catharina van Herpen

Geboeren te Eindhoven 22 april 1931 en gesterkt met het sacrament der zieken overleden te Eindhoven op 20 mei 1967. Daar werd hij begraven op het kerkhof van de parochie St. Teresia op 23 mei 1967.

Met velen zijn wij getuigen geweest van het laatste levensjaar van deze man en huisvader. Wij hebben gezien hoe een slopende ziekte zijn krachten met de dag deed afnemen, langzaam en pijnlijk.
 Zij, die hem verzorgden met groot geduld en toewijding en wij die hem kwamen bezoeken, hebben met stijgende verwondering ervaren hoe deze man zijn ziekbed heeft doorstaan, nuchter, met een soms onbegrijpelijke humor en in grote overgave, toen voor hem duidelijk werd dat hij afscheid moest nemen van deze wereld, van zijn vrouw en kinderen, van allen die hem lief waren. Zijn heengaan is een zwaar verlies voor allen die hem gekend hebben. Maar als straks de tijd onze grote droefheid verzacht heeft, zullen wij niet anders aan hem kunnen terugdenken dan met grote dankbaarheid. Want hij was een goede man en een zorgzame huisvader. Hij hield van het leven en van alle goede dingen van deze wereld; hij deelde graag mee aan anderen van zijn levensvreugde, in zijn gezin, op het werk en in zijn ontspanning.
 Daarom is er, naast het verdriet om zijn heengaan van ons, reden tot grote dankbaarheid: want van alle goeds dat hij ons geoeven heeft, gaat niets verloren: hij blijft ons daarin nabij.

Hij ruste in vrede.

W. van der Sterren

ZONDAGAVOND overleed plotseling — na een vrij kortstondige ziekte — de heer Wilhelmus M. J. van der Sterren, in de leeftijd van 73 jaar.

Voor allen die hem kenden kwam deze slag zeer onverwacht. Geboren in Haps — 19 maart 1893 — ontpopte de heer Van der Sterren zich als een buitengewoon begaafd musicus. Na het conservatorium doorlopen te hebben, wijdde hij zich geheel en al aan zijn leraarschap klassieke muziek, zijn taak als dirigent-directeur en organist, achtereenvolgens te Eindhoven, Den Haag, Scheveningen, Hintham, Maliskamp en Rosmalen (dorp). Ontelbaren heeft hij geholpen bij hun eerste voorzichtige schreden op het muzikale pad, waarbij hij er, zelfs op hogere leeftijd, niet voor terugdeinsde zijn pupillen in de verste uithoeken op te zoeken, om hen nog meer te bekwamen.

Ook als componist heeft de overledene zijn sporen verdiend. Naast de vele bewerkingen (o.a. Wilhelmus) en lofgezangen schreef hij diverse missen, die door de Rosmalense gemengde en kerkkoren met veel enthousiasme en toewijding gezongen werden. Wij noemen hier de missen Sancta Bernadette (2 st.), Sancte Joseph, sponsi B.M.V. (2 st.), zijn 3-stemmige Sct. Cecilia, zijn mis Christus Rex voor 4-stemmig gemengd koor. Als hobby beoefende hij de schilderkunst, waarin hij eveneens een grote vaardigheid en artistieke aan de dag legde. Rosmalen, de St. Lambertusparochie, waar hij organist was, in 't bijzonder, verliest in hem een groot man, die het respect verwierf van allen, die met hem rechtstreeks of zijdelings in contact kwamen. Hoezeer ook de Rosmalense gemeenschap wordt getroffen door dit heengaan, zwaarder is nog de slag voor zijn echtgenote en kinderen, die thans zijn steun zullen missen. Het is naar hen dat gevoelens van medeleven uitgaan.

Moge de gedachte, dat hij de Eeuwige Rust heeft gevonden hun leed verzachten en moge het hun tot troost strekken, dat velen hem zullen missen om zijn warme belangstelling voor anderen.

De teraardebestelling vindt morgen plaats na een plechtige eucharistieviering (om 10 uur) in de St. Lambertuskerk te Rosmalen.

Boven: Het bidprentje van musicus Wim van der Sterren senior en onder van zijn zoon Wim van der Sterren, junior, die gehuwd was met Rica van Herpen uit Rosmalen. (Erfgoed 's-Hertogenbosch; bidprentjescollectie Henk de Werd)

Brabants Dagblad 5 juli 1966. (Erfgoed 's-Hertogenbosch; Collectie: Rosmalense mensen Rosmalencollectie Henk de Werd)

Op 7 februari a.s. hoopt de R.K. Gemengde Zang- en Toneelvereniging „Oefening en Vermaak“ te Rosmalen haar 50-jarig bestaan te vieren.

Dit feit zal op zondag 10 februari d.a.v. worden herdacht. 's Morgens om half 11 zal in de parochiekerk van St. Lambertus een H. Mis voor de overleden en levende leden worden opgedragen.

HET COMITÉ

Receptie van 2 uur tot half 4 n.m. in het clubhuis Café „Juliana“.

Rosmalen, februari 1957

R.K. Gemengde Zang- en Toneelvereniging
„OEFENING EN VERMAAK“
te ROSMALEN

Namens de R.K. Gemengde Zang- en Toneelvereniging „Oefening en Vermaak“, zeggen wij U hiermede hartelijk dank voor Uw zeer gewaardeerde belangstelling, bij gelegenheid van het Gouden Jubileum.

Het Bestuur.

GEMEENTE ROSMALEN
DIENST
Gemeentebestuur van
ROSMALEN

GEMEENTE ROSMALEN
Postzegking No. 83521
Telef. N. 4192 No. 235
433

No. 389 Bijl.:
Bericht op schrijven van:
Onderwerp:

AAN
Het Bestuur van de R.K. Gemengde
Zang- en Toneelverg. „Oefening en
Vermaak“,
ROSMALLEN.
Rosmalen, 8 februari 1957.

In verband met de viering van het Gouden Jubileum Uwer vereniging, wil ik niet nalaten U hiermede van harte te feliciteren.

Ik meen, dat Uw jarenlange werkzaamheid in het belang van het cultureel leven in onze gemeente, het respect en waardering van allen verdient.

Ik hoop dan ook, dat U in de toekomst op dit terrein op vruchtbare wijze zult mogen blijven ijveren.

DE BURGEMEESTER VAN ROSMALEN,
J. Mazairac

Spontaan b.j.c.
Bestuur van
Oeffening en Vermaak
Jan Heijmans
Antoon Heijmans
Harry Timmermans
Harry Coppens
Bert v.d. Plas
1957

goudjub.
J. Heijmans
Antoon Heijmans
Harry Timmermans
Harry Coppens
Bert v.d. Plas
1957

Gelegenheid
van het
50 jarig
bestaan van de
R.K. gemengde
Zang - Toneelvereniging
Oefening en Vermaak
Rosmalen 10 feb. 1957

Vijf herinneringen aan het gouden jubileum van Oefening en Vermaak. De uitnodiging, de dankbetuiging, de felicitatie van burgemeester Mazairac, het receptieboek uit 1957 en zo maar een pagina uit dat boek van 1957, waarop de handtekeningen van o.a. Jan Heijmans, Antoon Heijmans van de Rosita's uit Maliskamp, Harry Timmermans, Harry Coppens en Bert v.d. Plas van OJC. (Erfgoed 's-Hertogenbosch; Rosmalencollectie van Henk de Werd)

Foto van het gemengd koor O. en V. Vooraan, in het midden, zien we de directeur van het koor, Ad de Vries. Uiterst rechts, vooraan, staat de voorzitter Wim van Lee. Vooraan, derde van rechts, is Wim v.d. Sterren jr. Henk van Hassel zien we achteraan vierde van links. (Erfgoed 's-Hertogenbosch; Rosmalencollectie Henk de Werd)

Deze twee foto's, inmiddels 60 jaar oud, – helaas van niet zo'n goede kwaliteit vanwege de rook in de feestzaal – herinneren ons aan de feestavond bij gelegenheid van het gouden feest in 1957. (Erfgoed 's-Hertogenbosch; Rosmalencollectie Henk de Werd)

Over de viering van het feest schreef de krant:

“Zondagmorgen onder de H. Mis, welke zeer druk bezocht werd, daar deze werd opgedragen voor de overleden en levende leden van de 50-jarige vereniging “Oefening en Vermaak”, werd door de jubilerende vereniging, onder voortreffelijke leiding van haar Directeur Ad de Vries de “Missa in Honorem Sancta Bernadette”, gecomponeerd door de heer W. v.d. Sterren Sr., organist van de Bernadetekerk, zeer goed gezongen. Deze 4-stemmige Mis deed het bijzonder goed en verhoogde de devote sfeer in de tegenwoordig zo keurig verzorgde St. Lambertuskerk.

Na het machtige “Salvam fac” hoorde men van vele gelovigen bij 't uitgaan der kerk, dat zij dan ook zeer voldaan waren over de zang. Men hoopte zelfs op herhalingen, hetgeen de sfeer op hoge feestdagen zeker ten goede zou komen. Des middags begon de receptie in het clubhuis café Juliana van A. Hermens. Al spoedig werd er druk gebruik gemaakt van de gelegenheid om het bestuur en daardoor de jubilerende vereniging te feliciteren. Harmonie St. Cecilia bracht een serenade en namens het bestuur sprak de heer J. Heijmans hartelijke woorden van waardering.

Hij hoopte ook in de toekomst op een prettig samengaan der beide verenigingen te blijven rekenen, hetgeen hem door de heer v. Lee, voorzitter van de jubilerende vereniging, in zijn dankwoord volgaarne werd toegezegd. Na nog enkele pittige marsen, defileerde de harmonie nog. De receptie werd zeer druk bezocht en door het zenden van bloemstukken hadden vele verenigingen reeds hun sympathie betuigd.

De caféhouder-gastheer van “Juliana” was een der eersten en bood de vereniging een partituur naar keuze aan, hetgeen zeer op prijs gesteld werd. Nagenoeg alle verenigingen kwamen met deputaties hun gelukwensen aanbieden, terwijl ook vele particulieren acte de présence gaven. Ook pastoor Janssens en kapelaan Vogels kwamen de gouden vereniging feliciteren.

De heer H. Lambermont, secretaris der gemeente en zelf oud-directeur van “Oefening en Vermaak” sprak hartelijke woorden van waardering en vertrouwen in de vereniging, die door het aantrekken van jonge leden vooral in de gelegenheid is de gemeenschap iets schoons te bieden. 's Avonds om 6 uur verzamelden de leden en ereleden zich rond een goed verzorgde feestelijke koffietafel in het clubhuis. Tijdens deze koffietafel werden de heren Joost van Nuland en Harrie Coppens, als de nog in leven zijnde me-

de-oprichters van de toneel- en zangvereniging “Oefening en Vermaak” op hartelijke wijze gehuldigd, waarbij hen een mooie pijp en een kistje sigaren werden aangeboden. Na de koffietafel begon een gezellige avond, die werd gevuld met zang, toneel en muziek, alles door de leden zelf verzorgd.”

Het smeulende vuur

Zo'n gouden jubileum is natuurlijk een geweldige opsteker en geeft de nodige energie om in volle vaart verder te gaan. Dat deed het koor dan ook. In november 1957 presenteerde O. en V. zich met een thriller in drie bedrijven, genaamd: Het smeulende vuur. De uitvoering vond wederom plaats in het Bondsgebouw van de K.A.B. De entreprijs was een gulden. Voor plaatsbespreking moest

1957.

R. K. Gemengde Zang- en Toneelvereniging
„OEFENING EN VERMAAK”
ROSMALEN
Directeur: A. J. de Vries - Voorzitter: W. van Lee

presenteert:

HET SMEULENDE VUUR
Thriller in 3 bedrijven door W. Dumont
Regie: Ton Schmeink

Speeldata: zaterdag 9 en zondag 10 november a.s.
Aanvang: half acht, in het K.A.B.-gebouw te Rosmalen.

Donateurs hebben op zaterdag vrij entree
op vertoon van hun donateurskaart.

Prijzen der plaatsen: f 1.00 en 10 ct. voor plaatsbespreken.
Plaatsbespreken: op de dagen der uitvoering,
voor zaterdag van 3 tot 4 uur, voor zondag van 11 tot 12 uur, aan de zaal.

Het stuk speelt op een kleine plaats langs de Engelse kust in de woonkamer van het landhuis van Spencer en ja... wanneer U al nerveus bent... blijf dan liever thuis, want het gaat er geheimzinnig naar toe in dat vreemde landhuis met zijn eigenaardige bewoners en gasten.

Personen:
BILL SPENCER
JANE, zijn dochter
MARGARETH COLE, zijn schoonzuster
„SIR” JOE, 'n mismaakte
GRACE DONALD, huishoudster bij Spencer
KATHE BLACKMOHR, oude kaartlegster
REG. DARRIS, vriend van Jane
BROWN, 'n agent

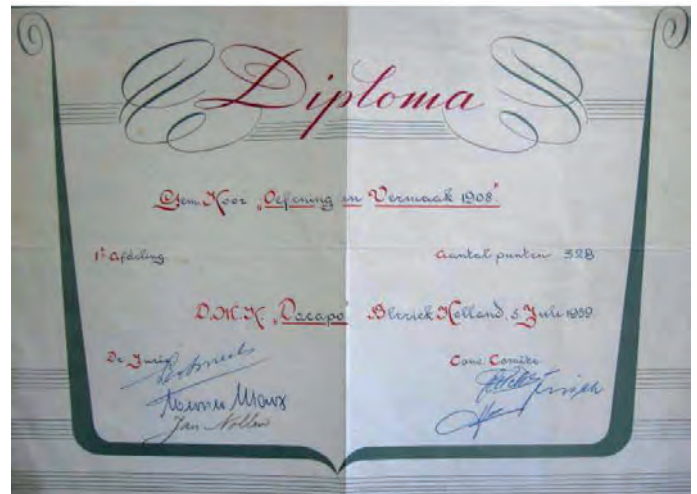

Het raambiljet en vier foto's zijn bewaard gebleven van dit in 1957 opgevoerde toneelstuk. (Erfgoed 's- Hertogenbosch; Rosmalencollectie Henk de Werd) Op de foto links boven zien we v.l.n.r.: Adri van Meurs als sir Joe, de mismaakte, en Henk van Hassel als Bill Spencer. Foto rechts onder: v.l.n.r.: Riet Heijmans, Willy Merx, Diny van Hassel, Cor van Osch, Piet de Werd, Adri van Meurs en Tiny van Hassel. Foto rechts boven: v.l.n.r.: Diny van Hassel, Henk van Hassel, Tiny van Hassel en Willy Merx. Foto links onder: Op deze foto zien we de spelers van "Het smeulend vuur" en de regisseur Ton Schmeink.

10 cent extra betaald worden. Het stuk werd gespeeld door Henk van Hassel, Riet Heijmans, Diny van Hassel, Adri van Meurs, Tiny van Hassel, Cor van Osch, Willy Merx en Piet de Werd.

De krant schreef een lovende recensie. "Nadat de voorzitter van de R.K. Gemengde Zang- en Toneelvereniging "Oefening en Vermaak", de heer W. van Lee, alle aanwezigen had verwelkomd en in het bijzonder de vele donateurs bedankt had voor de zeer gewaardeerde grote steun aan de vereniging, werd de avond geopend met 'n viertal zangnummers welke, zoals van ouds, zeer goed werden uitgevoerd onder de uitmuntende leiding van directeur Ad de Vries en welke aan de piano zeer verdienstelijk werd begeleid door de heer v.d. Sterren Jr.

Hierna volgde de spannende thriller in drie bedrijven "Het smeulende vuur" van W. Dumont onder de zeer goede re-

Het fraaie diploma (boven) uit 1959 herinnert aan de deelname van "Oefening en Vermaak" aan een concours te Blerick, georganiseerd door DMK "Dacapo" aldaar. "Oefening en Vermaak" kwam uit in de eerste afdeling en behaalde 328 punten. Het diploma (onder) uit 1962 herinnert ons aan de behaalde tweede prijs te Made in de afdeling Uitmuntendheid. Beide certificaten bevinden zich bij het Erfgoed 's- Hertogenbosch; Rosmalencollectie Henk de Werd

gie van Ton Schmeink. Het stuk, dat op een kleine plaats langs de Engelse kust in de woonkamer van het landhuis van Bill Spencer speelt, wist van het begin tot het einde 't publiek te boeien. De spelers wisten zich allen goed te bewegen en waren over het algemeen goed rolvast. Zonder anderen te kort te doen mag zeker de sterke en zware tragisch-komische rol van de mismaakte "Sir" Joe extra genoemd worden evenals het voortreffelijke spel van Katherina Blackmohr en de vertolking van de zware Bill Spencer rol. Vooral in het laatste bedrijf in twee tafereel excel-

*Programma van het uitwisselingsconcert uit 1960.
(Erfgoed 's-Hertogenbosch;
Rosmalencollectie Henk de Werd)*

leerden de spelers en wisten zij met vaart de karakters uit te beelden.

“Oefening en Vermaak” kan terugzien op een tweetal geslaagde uitvoeringen die getoond hebben, dat deze vereniging, zowel wat zang als toneel betreft, over beste krachten en een zeer goede leiding beschikt.” De rol van Bill Spencer werd gespeeld door Henk van Hassel. Sir Joe, een mismaakte, werd vertolkt door Adri van Meurs en het voortreffelijke spel van Kathe Blackmohr, een oude kaartlegster, was Cor van Osch toebedeeld.

De stilte en het definitieve einde van “Oefening en Vermaak”

Het is boeiend, inspannend, uitdagend en inspirerend om naar de top van je kunnen te werken. Dat geldt voor de sport en dat geldt ook voor verenigingen. Het werken naar die top gaf aan “Oefening en Vermaak” de nodige glorie en erkenning in de jaren vijftig van de vorige eeuw. Wanneer die top dan bereikt is, wordt het extra moeilijk om dat niveau te handhaven. “Oefening en Vermaak” heeft dat ook aan den lijve ervaren. Was er in 1959 nog een succesje in Blerick, in 1962 moest het gezelschap genoegen nemen met een tweede prijs in de afdeling uitmuntendheid. Het was op het Nationaal Zangconcours te Made, de geboorteplaats nog wel van de directeur Ad de Vries. Natuurlijk, een tweede prijs en nog wel in de allerhoogste afdeling moet men niet onderschatten, maar toch, het was niet de hoogste trede!

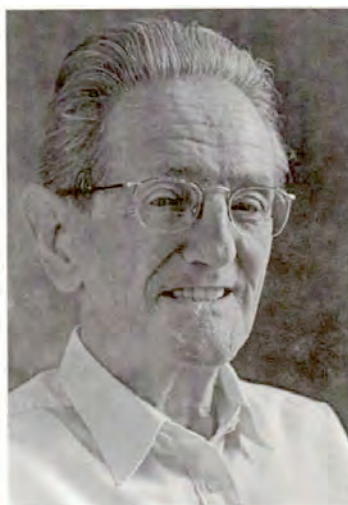
Naar de oorzaken kunnen we alleen maar gissen. Was het de opkomst van de TV, die vooral in de jaren zestig door-

zette? Waren het de veranderingen, die in de jaren zestig overal in de lucht zaten? Was het ‘t aanvankelijke gebrek aan een goede accommodatie in Rosmalen? Waren het interne spanningen? We zien bv. het lid Pieter v.d. Plas met een eigen jongenskoor starten. Was het, omdat een groot aantal leden in die tijd in het huwelijk trad, waardoor er mogelijk minder tijd beschikbaar was voor de zangvereniging? Was het de concurrentie van “Levensvreugd”? We weten het niet.

Het Rosmalense koor organiseerde in ieder geval in 1960 nog een uitwisselingsconcert met het R.K. Mannenkoor St. Gregorius te Haaren. “Oefening en Vermaak” zong die avond een zangersmars van A. Trube, die Nacht van Fr.

Herinnering aan het toneelstuk “De aapmens”, dat door “Oefening en Vermaak” gespeeld werd. We zien op de foto boven de aapmens (regisseur Ton Schmeink) en Lies Hermens. Op de foto onder zien we o.a. Jan Wetsjer (links) en Wim van Lee (rechts). Ik sluit dit artikel af met de gedachtenisprentjes van Henk van Hassel en Ad de Vries, aan wie dit stukje Rosmalense geschiedenis werd opgedragen.

†
Ad de Vries
 * Made, 1 augustus 1918
 † † Hertogenbosch, 18 februari 2001
 wed. van
 Netty Mulders † 18 juni 1987

Vast hebben we met elkaar beleefd, lief en leed. Ad was een echte vader en op zijn streng, maar rechtvaardig. Hij was en bleef een onderwijman, bemoeide zich dus overal mee. Zijn opgegeven vingerje was vermaand. Je ging niet met hem spotten.

Na de dood van Netty leek het alsof ook voor Ad de zin om verder te leven over was.

Langzaam krabbelde hij weer op en nam om de beurt mee naar een van zijn lievelingsplekken. Daar herbeleefde hij de goede tijd van toen. We zijn allemaal met hem mee gegaan op zijn quoten.

Daarna ging het stapje voor stapje achteruit met zijn gezondheid. We hebben het proces met hem doorlopen. Lang heeft hij volgehouden, hij was erg sterk, in alle opzichten. Het gevecht met zijn ziekte kon hij echter niet winnen.

Gelukkig waren we bij hem de laatste ogenblikken van zijn leven. We hebben afscheid genomen en langzaam is hij weggeleden.

Deze dag van zijn begrafenis waren we niet alleen. Het heeft ons goed gedaan, die warme belangstelling. Bedankt daarvoor.

Kinderen en kleinkinderen

*Erfgoed 's-Hertogenbosch;
 Bidprentjescollectie Rosmalen Henk de Werd.*

Schubert, O Signore van G. Verdi, Pelgrimskoor van R. Wagner, Reuzegom van J. Vermulst, Slaap kindje slaap van Lex Karsemeijer, Sanctus en Benedictus van W. v.d. Sterren en An der schönen blauen Donau van Joh. Strauss. In mei 1964 was er nog een succesvol koorconcert in Rosmalen, waaraan “Oefening en Vermaak” en het jongenskoor o.l.v. Pieter van der Plas deelnamen. De krant deed verslag van dit concert en maakte gewag van enkele schoonheidsfoutjes. Was dit al een teken aan de wand? “Rosmalen, 11 mei. Zangvereniging “Oefening en Vermaak” en het Rosmalense Jongenskoor, respectievelijk onder leiding van de heer A. de Vries en P. v.d. Plas hebben vele muziek-minnenden vrijdag en zaterdag een genoeglijke avond bezorgd.

Waren er dan wat schoonheidsfoutjes, deze werden goedgemaakt door de frisheid en de overgave waarmee het

veelzijdige programma werd gebracht en afgewerkt. Onder leiding van de heer De Vries zong “Oefening en Vermaak” “O, Signor” en “Nur für Natur”. Het jongenskoor is door de heer P. v.d. Plas in vrij korte tijd tot een alleszins aanvaardbaar niveau gebracht. Met een enkel nummer werd wellicht wat hoog gegrepen. In het charmant gezongen “Una Stellina” solieerde George v.d. Zanden.....

De avond werd besloten met een “Ein Walzertraum” door beide koren. Met de hieraan aangepaste begeleiding door de heer en mevrouw Bonnet, resp. harp en viool, ontstond een artistiek niveau dat er zijn mocht. Aan het einde van het concert mochten beide koren en dirigenten een dankbaar applaus in ontvangst nemen. Kapelaan Van de Loo sprak hierna nog woorden van dank, namens de aanwezigen. Hij hoopte, dat dit openbare optreden zou mogen uitgroeien tot een jaarlijks terugkerend muziekfestijn. Het ligt in het voornemen dat beide koren over enige weken ook een dergelijke uitvoering in Hintham gaan geven.”

Dat jaarlijks terugkerend muziekfestijn kwam er niet. “Oefening en Vermaak” was nog wel aanwezig bij de opening van “de Kentering” in december 1964. Daarna werd het stil, doodstil zelfs. Midden jaren zestig zijn er nog pogingen aangewend het gezelschap nieuw leven in te blazen. Helaas zonder succes. Kort daarop werden de aanwezige herinneringen aan het koor verdeeld. Bij gebrek aan een heemkundekring werden aan mij de nodige oorkonden, diploma’s, de voorzittershamer uit 1937, enkele medailles, het presentieboek uit 1938, het receptieboek uit 1957, wat fotomateriaal, enz. overhandigd met het verzoek een en ander goed te bewaren. Ze hebben een goede plaats gekregen in mijn Rosmalencollectie (ondergebracht bij het Erfgoed 's-Hertogenbosch) en waren een waardevol hulpmiddel bij het schrijven van dit stukje Rosmalense historie.

Geraadpleegde bronnen:

1. Collectie brieven van burgemeester L. van Erp van de gemeente Rosmalen aan zijn zoon Piet van Erp, notaris te Schayk. Brief: 19 januari 1877. Rosmalencollectie Henk de Werd, archiefdoos 8.
2. Rosmalencollectie Henk de Werd: Archiefdoos 22: Verenigingen: Map Oefening en Vermaak, waarin een aantal diploma’s door O & V behaald op concoursen; de oude voorzittershamer met inscriptie van O & V Rosmalen 1907 – 1937; enkele medailles; oud presentieboek bij repetities; uitnodiging voor het gouden

- jubiläum in 1957, het receptieboek met vele handtekeningen 1957, felicitatie van het gemeentebestuur van Rosmalen 1957, knipsels uit het Brabants Dagblad van 7 februari 1957, 11 februari 1957, 11 mei 1964 en diverse niet gedateerde knipsels uit 1954, 1955 en 1956
3. Drie ingelijste oude diploma's uit 1935, 1936 en 1938.
  4. De Provinciale Noordbrabantsche en 's-Hertogenbosche Courant van 7 februari 1907; 11 februari 1907; 2 februari 1909; 12 februari 1909; 14 februari 1912; februari 1917; 5 september 1927; 15 mei 1931; 23 februari 1933; 4 juni 1935; 1 februari 1937; 13 juli 1937; 8 oktober 1940. Stadsarchief 's-Hertogenbosch.
  5. Verslag van de raadsvergadering van de gemeente Rosmalen 10 augustus 1927 en 6 september 1927. Stadsarchief 's-Hertogenbosch.

6. Het Rosmalense weekblad "De Molen" uit 1963, 1964, 1965, 1966. Rosmalencollectie: Henk de Werd.
7. Bidprentjesarchief, fotoarchief en collectie Rosmalense mensen van Henk de Werd.

* De Rosmalencollectie van Henk de Werd is ondergebracht in het stadsarchief van 's-Hertogenbosch, onderdeel van het tegenwoordige "Erfgoed 's-Hertogenbosch". De gedigitaliseerde afbeeldingen in dit boekwerk mogen NIET voor welke doeleinden of in welke vorm dan ook gebruikt worden.

Henk de Werd vervolgt zijn historische publicaties met de geschiedenis van "Levensvreugd" en de Rosmalense en Maliskampse revues.

Quasimodo in Rosmalen

Gerrit Mol

Velen van ons herinneren zich nog de film over de Parijse Notre Dame, waarin een merkwaardig figuur zich vaak ophield tussen de gewelven van die monumentale kerk. Indrukwekkend, angstig soms.

Onlangs was ik in de gelegenheid een kijkje te nemen boven op de zolder van onze Lambertuskerk. Onze gids was natuurlijk, hoe kan het anders, Antoine de Visser. Hij loodste ons langs akelige trappen en in een bloedhete atmosfeer naar boven. Nu vind ik het altijd al fascinerend als ik een dak tegenkom, waarvan de balken en spanten goed zichtbaar zijn, bijvoorbeeld van een boerderij. Ik vind het nog altijd jammer dat de boerderij tegenover

Coudewater zonder meer gesloopt is. Je kon daar, na geleden stormschade, prachtige balken en verbindingen bekijken. Zo ook in de Lambertus. Ik ben geen timmerman, maar ik kreeg steeds meer bewondering voor het werk van onze voorouders die het met eenvoudig gereedschap voor elkaar kregen om zo'n dak in elkaar te knutselen. En ik ben blij dat we dat nog kunnen bekijken, doordat er een betrekkelijk veilig looppad is aangebracht op die zolder. Ik werd er wel een beetje stil van, maar zag toch kans enkele foto's te maken. Dat die technisch niet best zijn, zult u me wel vergeven, ze zijn met trillende hand gemaakt. Quasimodo deed me trouwens ook af en toe beven!

Hartelijk welkom bij het Stadsarchief 's-Hertogenbosch

*De molen van Rosmalen in de Deken Fritsenstraat, gezien in westelijke richting, 1930.
(Erfgoed 's-Hertogenbosch/Fotopersbureau Het Zuiden, nr. 0062723)*

*Rolf Hage Gemeentearchivaris
Met foto's uit het archief over Rosmalen*

Graag neem ik u, op verzoek van de redactie, mee naar het Stadsarchief. Ik ga u iets vertellen over deze instelling in het algemeen en over de daar aanwezige Rosmalense bronnen in het bijzonder.

Huisvesting

Sinds 1841 is er in de gemeente 's-Hertogenbosch een archivaris werkzaam, de tweede gemeente na Leeuwarden die zo iemand aanstelde. Sinds de Tweede Wereldoorlog is het gemeente- of zoals het al snel werd genoemd, Stadsarchief, een professionele organisatie geworden. Het was dr. Louis Pirenne die dat in gang zette. Hij was de eerste fulltime gemeentearchivaris. Zijn voorgangers deden het werk in deeltijd, zonder veel andere personeelsleden. In 1984 verhuisde het Stadsarchief –ik houd deze naam aan

omdat onze organisatie zo in de stad, in de gemeente bekend is – van het stadhuis aan de Markt naar de vestiging aan de Bloemenkamp, achter de Arena, in 's-Hertogenbosch.

Sinds 1 januari 2016 is het Stadsarchief met de voormalige afdeling Bouwhistorie, Archeologie en Monumenten, en het project Vestingwerken samengebracht in de afdeling Erfgoed. Het streven is om de komende jaren in de oude Sint Jacobskerk aan de Bethaniëstraat, ook bekend als Het Groot Tuighuis, het Stadsarchief te vestigen. Er komt daar, onder het voorplein, een depot voor archiefmateriaal. Het depot aan de Bloemenkamp blijft bestaan. Dus voor de tweede keer zal het Stadsarchief een verhuizing meemaken. Waarschijnlijk de laatste, want ook wij merken de revolutionaire omslag van papier naar digitaal. Dan ligt het voor de hand dat er minder papier zal worden opgenomen en dus op termijn geen extra ruimte nodig is.

Vele (muzikale) Rosmalenaren op weg naar Den Haag om te protesteren tegen de annexatie van Rosmalen door 's-Hertogenbosch. Voorop met trompet burgemeester Van der Velden met naast hem wethouder Van Beers, 13 september 1995 (Erfgoed 's-Hertogenbosch, nr 0064715)

De Archiefwet schrijft voor dat we onder archiefmateriaal alle bescheiden moeten verstaan ongeacht hun vorm. Dus 'archieff' is niet iets wat alleen maar op papier staat, maar kan op alle soorten dragers, of media, te vinden zijn. Op een USB stick kan archief staan, op film, op video, op harde schijven, op steen, op perkament, op een server, op een iPhone, op internet. Over niet al te lange tijd zullen we een zogeheten e-depot, elektronisch depot in gebruik moeten nemen om te zorgen dat al dat archief op digitale dragers goed en duurzaam opgeslagen en toegankelijk wordt.

Wat doet een archiefdienst eigenlijk?

Dat is vastgelegd in de Archiefwet en een aantal andere wettelijke regelingen. In die wet staat dat elk overheidsorgaan, en dus de gemeente, zijn informatie in 'goede, geordende en toegankelijke staat' dient te brengen en te bewaren. Wat dat betekent voor het dagelijkse beheer van

informatie van de gemeente volsta ik met op te merken, dat dat een enorme klus is waaraan vele deskundige ICT-ers en informatiebeheerders werken.

Ongeveer 15% van die informatie komt in aanmerking voor 'eeuwige bewaring' en komt volgens de wet na 20 jaar naar de archiefbewaarplaats en is dan openbaar. Archiveren is dus vooral de kunst van het weten wat je weggooit. De gemeentelijke archiefbewaarplaats wordt beheerd door de gemeentearchivaris, die daarvoor een speciaal diploma moet hebben. De archiefdienst is de instelling die de uitvoering van die wettelijke taken verzorgt. De archiefdienst van de gemeente 's-Hertogenbosch is gevestigd aan de Bloemenkamp.

Iedereen mag deze bestanden gratis komen bestuderen in de studiezaal in de Bloemenkamp, behalve dan enkele

waarvan het college van B&W heeft bepaald dat ze nog niet openbaar mogen zijn.

Waarom is hiervoor nu wetgeving nodig? Het antwoord op deze vraag is simpel: in een democratie moet elke burger kunnen bekijken wat de overheid bedenkt, doet en beslist. Dit principe komt voort uit de Franse revolutie. Tot die tijd beslisten enkele personen over vele anderen, zonder die daarbij te betrekken.

Naast het zorgen voor een goede opslag in een speciaal depot is de archiefdienst verantwoordelijk voor het beschikbaar stellen van archieven. We nemen materiaal van particulieren op, waarvoor het maken van een toegang vereist is. Met behulp van tal van vrijwilligers worden bestanden doorgenomen en namen in een database gezet. Het omzetten van 'analoge', dat wil zeggen papieren stukken naar digitale bestanden, bijvoorbeeld door te scannen, is een belangrijke taak. Maar ongeveer 10% van ons totale 'analoge' bestand, dat is ongeveer 7,2 strekkende kilometer, is gescand. Het is een dure en nog steeds ingewikkelde operatie. Niet het scannen zelf, maar het doorzoekbaar maken.

Even 'googlen' is handig, maar niet afdoende.

De laatste tijd zijn we druk met auteursrechten. Het is niet meer vanzelfsprekend dat elke foto zomaar zonder toestemming van de maker kan worden gebruikt. Een rechter heeft enkele jaren geleden beslist dat dan altijd toestemming is vereist. Een archiefdienst mag deze foto's wel in de studiezaal laten zien, maar niet in de database op internet. De foto's die wij tonen zijn óf rechtenvrij óf zijn in ons bezit.

En het oude materiaal dan?

Al vanaf het eerste ontstaan van de stad 's-Hertogenbosch moet het toenmalige bestuur belangrijke documenten hebben bewaard. We vermoeden dat er een oorkonde is geweest waarin de Hertog de nieuwe vesting stadsrechten heeft gegeven. Dit stuk is helaas verdwenen, maar latere, nieuwe versies maken duidelijk dat er een eerste moet zijn geweest. De stad had deze oorkonde, dit bewijs, nodig om haar rechten en plichten te kunnen aantonen. En dat is de belangrijkste functie van een archief: het bewaren van documenten die over dit soort zaken gaan. Sinds de

*Een meisje bedient de pomp voor het café van Harrie van Alphen in de Dorpsstraat te Rosmalen, 20 oktober 1933
(Erfgoed 's-Hertogenbosch/Fotopersbureau Het Zuiden, nr. 0062730)*

stichting heeft de stad tal van documenten bewaard. Vele zijn verloren gegaan, maar vele hebben toch de tand des tijds doorstaan. Een van de belangrijkste bronnen die we bezitten is het Bosch' Protocol.

Vanaf 1367 zijn alle rechtshandelingen die in de Meierij plaatsvonden, daarin te vinden. Iedereen die een lening wilde afsluiten, een huis verkopen, een nalatenschap wilde regelen, dus civielrechtelijke afspraken wilden maken, ging naar het stadhuis om die daar vast te laten leggen. De mensen kregen een stukje perkament met de afspraak daarop vermeld en gezegeld door een schepen, een soort wethouder. Ook vanuit Rosmalen zijn er bewoners gekomen om deze handelingen vast te leggen. U kunt, overigens met enige moeite omdat deze stukken deels in het Latijn en deels in afkortingen zijn geschreven, ze zelf raadplegen in onze studiezaal of via onze website.

In de loop der tijden hebben archivariissen naast de overheidsstukken ook bestanden van niet-overheden verworven. We bezitten bijvoorbeeld het archief van de Godshuizen en die van de binnenstadsparochies van de Sint Jan. De laatste vijftig, zestig jaar zijn er tal van archieven van

*Nieuwe glijbaan zwembad Kwekelstijn, juli 1983
(Erfgoed 's-Hertogenbosch, nr. 0064871)*

stichtingen, verenigingen, bedrijven, scholen, particulieren en clubs opgenomen. Dat gebeurt nog steeds, op basis van tal van criteria. Soms zit daar oud materiaal bij, soms dateert het van de laatste tien, twintig jaar.

En zijn er ook foto's?

Naast overheidsarchieven en particuliere, niet-overheidsarchieven is in het Stadsarchief een grote collectie foto's,

films, dia's, video's, cd's dvd's, kaarten, plattegronden en geluidsmateriaal te vinden. We noemen deze verzameling bestanden de HTA, historisch-topografische atlas. Dit omvat ongeveer 2,4 miljoen eenheden, waarvan er 87.000 via de website zijn te raadplegen. De beschrijving is daar te vinden, maar voor vele foto's is de afbeelding leeg vanwege die auteursrechten. De foto's die u op de website ziet, kunt u zelf downloaden en gebruiken.

Ook bezitten we duizenden boeken, tijdschriften en rapporten, allemaal over de stad, of beter gezegd de gemeente. De gemeente omvat meer dan alleen de stad, namelijk ook de dorpen en kernen Engelen, Bokhoven, Empel en Rosmalen, en sinds kort tevens Vinkel en Nuland.

We bewaren ongeveer 900 archieven en collecties. Een archief is iets wat voldoet aan de definitie van een archief en te maken heeft met de taken, werkzaamheden, functies en werkprocessen van een persoon, een groep personen of een instelling. Een collectie is een verzameling van documenten die niet direct met de functies of taken van een persoon vandoen hebben, maar bijeengebracht uit hobby of uit belangstelling.

Hoe kan ik ze raadplegen?

Op twee manieren. De eerste is naar de Bloemenkamp komen. Onze openingstijden zijn dinsdag tot en met donderdag van half tien tot vijf uur. U komt bij binnenkomst via trap of lift bij de balie, waar u wordt verwelkomd. U stelt uw vraag. U krijgt antwoord en als er stukken zijn die voor u van belang zijn, worden die opgehaald uit het depot. U schrijft zich bij een eerste bezoek in. U hangt uw jas op in de garderobe, stopt eventueel uw overige spullen in een kluisje en neemt plaats in de studiezaal. De baliemedewerkers maken u wegwijs.

U kunt voor 10 cent een kopie laten maken. Een deel van ons bestand staat op microfiche, zoals het Brabants Dagblad. Ook daarvan kunt u een print maken tegen een kleine vergoeding. Van archiefstukken mag u, na het tekenen van een vrijwaringsverklaring, zelf foto's maken zonder flits. Die vrijwaring betekent dat het Stadsarchief niet aansprakelijk gesteld kan worden voor wat u met die foto's doet. Ook foto's en boeken kun u aanvragen en in de studiezaal bekijken. Boeken en tijdschriften blijven binnen het gebouw, u kunt ze dus niet mee naar huis nemen. En de koffie is lekker en gratis!

De tweede manier is de website raadplegen:
www.erfgoedshertogenbosch.nl.

In januari 2017 heb ik in het algemene zoekscherm “Rosmalen” ingevuld. Het resultaat: 1065 keer komt het woord voor in beschrijvingen van archiefstukken, 2401 in die van beeldmateriaal, 1207 in titels van boeken, tijdschriftartikelen en andere publicaties, en 222041 keer in ‘personen/akten en registers’. Heel veel verwijzingen naar archiefmateriaal, maar ook naar bouwhistorische en archeologische informatie. Van de archieven zijn de toegangen, de inventarissen te vinden. Als u geïnteresseerd bent in het archief van de voormalige gemeentelijke organisatie van Rosmalen kunt u thuis achter uw computer bekijken welke mappen of dossiers u wilt aanvragen in de studiezaal. Een kort, niet compleet overzicht:

- Archiefnr 0459 Koperscollectief Brabanthoeven 1979 – 1983
- Archiefnr 0470 Burgerlijk Armbestuur Rosmalen 1814 - 1948
- Archiefnr 0473 Schepenbank Rosmalen 1604 - 1810
- Archiefnr 0474 Dorp, vanaf 1836 gemeente Rosmalen 1811 - 1970
- Archiefnr 0488 Laurentius-Bomansschool te Rosmalen 1961 - 1983 (nu de Troubadour)
- Archiefnr 0516 Driewerk Rosmalen 1956 – 1995
- Archiefnr 0672 Coudewater
- Archiefnr 0711 VARO Sparrenburg Rosmalen 1970 – 1985
- Archiefnr 0774 Maatschappelijk Centrum Rosmalen 1962 - 1975

We hebben, gedigitaliseerd, de gehele burgerlijke stand van Rosmalen vanaf het begin van de negentiende eeuw, sinds 1810 tot resp. 1916, 1966 en 1941. Die is openbaar. U kunt een naam intikken op het zoekscherm en dan komen er ongetwijfeld vele resultaten, als uw voorouders tenminste in Rosmalen of in de stad geboren, gehuwd of overleden zijn. Zo kunt u achter uw eigen bureau al een heel eind komen met uw stamboom.

Kijkt u eens bij beeld en geluid en tik uw naam of straatnaam in. U ziet de beschrijvingen en in veel gevallen ook de foto's die daarbij horen. Zijn ze afgeschermd, dan kunt u ze in de studiezaal komen bekijken. Lang niet alle foto's zijn online te vinden, dus het kan raadzaam zijn ons te bellen en te vragen om assistentie bij uw zoektocht.

Gezicht op de zuidzijde van de Lambertuskerk te Rosmalen, 1930. Op de voorgrond links de bakkerij van Marinus de Jong (Erfgoed 's-Hertogenbosch/ Fotopersbureau Het Zuiden, nr. 0062724)

Onze bibliotheek is wel nagenoeg geheel toegankelijk via de website. U tikt in het zoekscherm uw zoekterm in en u krijgt direct alle registraties van die term in beeld.

Wat is er nog meer van Rosmalen?

Er is dus van alles te vinden over Rosmalen. Niet alles is al toegankelijk, daaraan wordt hard gewerkt. Raadpleeg altijd de website of bel even naar de balie: 073 6155295. Recent hebben we het archief van de scoutinggroep Tarcisius mogen opnemen. We hebben bidprentjes uit de collectie van Henk de Werd, alle nummers van dit tijdschrift *Rosmalla*. We hebben de digitale versie van de eerste vermelding van Rosmalen uit ca 865. Er is een afschrift van een document getiteld “vrede van Rosmalen”, gedateerd 1306 te vinden in één van onze privilegeboeken. Maar met de bovengenoemde duizenden vermeldingen van Rosmalen, met het intikken van uw achternaam of straatnaam, van die van uw club of kerk, kunt u al heel veel informatie vinden. En als dat niet voldoende is, raad ik u aan te kijken in de website www.bossche-encyclopedie.nl, of in die van het tijdschrift *Bossche Bladen* (www.bosschebladen.nl), enkele jaren geleden opgegaan in *Bossche Kringen*. En naast eigen onderzoek biedt de afdeling Erfgoed tal van andere activiteiten. Op de website staan die vermeld. Er gebeurt heel veel in onze gemeente op historisch gebied. U vindt altijd wel iets van uw gading.

Veel plezier!

Leuker konden ze het niet maken in Rosmalen: inkomstenbelasting in onze gemeente aan het begin van de 20e eeuw

Michiel van Heumen

Inleiding

De hoofdelijke omslag was een plaatselijke belasting van het geschatte of vermoede inkomen van de ingezetenen in een gemeente. In een register werden de namen van belastingsschuldigen vermeld met de te innen belastingaanslagen. Een dergelijk register heet een kohier. Vooral ná 1900 nam de betekenis van de hoofdelijke omslagen als inkomstenbron voor de Nederlandse gemeenten sterk toe. Als gevolg van een wettelijke maatregel op het laatst van 1920, werd de regeling van de aanslagen en invordering voortaan uitgevoerd door de Rijksbelastingadministratie. De lokale gemeenten hadden derhalve ná 1921/22 geen bemoeienis meer met de hoofdelijke omslag.

Voor genealogen die meer willen weten dan alleen data uit de Burgerlijke Stand, is deze belasting een prachtige bron. De vergelijking van het inkomen van een voorouder met andere belastingplichtigen (en ook ten aanzien van hen die niet betaalden), kan inzicht geven in zijn positie in de 19e en vroeg 20e -eeuwse klassenmaatschappij in Nederland. Uiteraard moeten gegevens uit de kohieren gecombineerd worden met hetgeen bijv. in het bevolkingsregister en patentregisters over een persoon gevonden wordt.

Bij het Stadsarchief 's-Hertogenbosch zijn van de gemeente Rosmalen de kohieren van de hoofdelijke omslag aanwezig over de jaren 1852 tot en met 1922 (ontbreken: 1876, 1909 en 1910).

Ten behoeve van een onderzoek naar de bewoningsgeschiedenis van Rosmalen, heb ik de belastingregisters van 1899, 1900 en 1911 gepubliceerd op de website van mij en mijn broer Wil van Heumen: www.vanheumen.info. Hier worden deze kohieren toegelicht.

Hoofdelijke omslagen van 1899 en 1900

Voor wat betreft de kohieren van de hoofdelijke omslagen van 1899 en 1900, die op onze website gepubliceerd zijn, gold de grondslag genoemd in het heffingsbesluit van de gemeenteraad van Rosmalen d.d. 14 november 1873.

Artikel 2 van dit besluit luidde:

“De heffing geschiedt naar de zuivere inkomsten van de belastingschuldigen voortvloeiende uit bezittingen, onder aftrek der renten van de daarop klevende lasten, uit de renten van uitstaande kapitalen en de zuivere inkomsten van ambten, bedieningen, beroepen, bedrijven of ambachten, pensioenen, wachtgelden, lijfrenten en alle andere periodieke uitkeeringen van inkomsten hoe ook genaamd”.

Met dit heffingsbesluit wilde het gemeentebestuur van Rosmalen meer handelen overeenkomstig artikel 243 van de Gemeentewet van 1851, dat stelde dat de heffing diende te geschieden “naar grondslagen, die voor een redelijke maatstaf van het inkomen der belastingschuldigen te houden zijn”.

Het genoemd besluit van de Rosmalense gemeenteraad gaf ook een tabel van de klassen waarin de belastingplichtigen waren ingedeeld:

Zuiver inkomen	Belastbare som:
f 1600,- en meer	geheel het bedrag van het zuiver inkomen
f 1000,- tot f 1600,-	$\frac{3}{4}$ van het bedrag van het zuiver inkomen
f 600,- tot f 1000,-	$\frac{1}{2}$ van het bedrag van het zuiver inkomen
f 300,- tot f 600,-	$\frac{1}{4}$ van het bedrag van het zuiver inkomen

Remissie (=vermindering) op het zuiver inkomen met een bepaald percentage werd toegekend aan degenen die belast waren met “onverzorgde of aangehuwde kinderen of kindskinderen beneden de 15 jaren”. Zij die na aftrek van deze remissie een zuiver inkomen van minder dan f 300,- jaarlijks hadden, werden vrijgesteld van het betalen van hoofdelijke omslag.

Deze klassenindeling en de bepalingen inzake remissie en vrijstelling uit 1873 waren nog van kracht in 1899 en 1900, de jaren waarin de gepubliceerde kohieren werden opgemaakt door B&W en vastgesteld door de gemeenteraad. Wel was het totale bedrag dat de hoofdelijke belasting moest opbrengen sinds 1873 vergroot: in laatstgenoemd jaar was de totale som vastgesteld op f 660,- (f 600 en 10% overschrijding voor de suppletoire aanslagen), in

1. Volgnummer.	2. N A M E N DER B E L A S T I N G S C H U L D I G E N .	3. Wijk en nummer.	4. Geraamd zuiver inkomen. a. door B. en W. b. Raad.	AF REMISSIE		
				5. Getal Kinderen.	Tax.	Bedrag.
					6.	7.
1	Broock Jhr de A	C 32	1000			
2	Van Nijpen tot Pannindem Jhr de A	B 240	200			
3	de Rooy, Christiaan	C 59	200			
4	Anderogg, Wed. J. T.	B 160	600	1	10	60
5	Pompe, D. L. Th.	B 249	600			
6	Van Cochooren, Jhr Ch.	B 269	400			
7	Plek, D. J. T.	B 246	400	3	20	100
8	de Loont, Wilt. Adr.	B 164	200			
9	Steuwenhuijzen, L. L. de A	B 190	200			
10	Lolce J. J.	B 250	200	1	10	20
11	Van Boasfeldt L. Th.	B 240	200			
12	Schröder J. Th. W. A.	B 240	200			
13	de Bruijn, D. L.	B 240	200			
14	Feitsen A. J.	B 161	200			
15	Van den Brandt A. E.	B 192	1800	5	25	450
16	Van Geuren, Abar.	B 157	1200			
17	Van Heerden N. A.	B 191	170	1	10	120
18	Coppens, Heerman	B 230	1400			
19	Van der Doelen, Petrus	C 6	1600	4	25	400
20	Groot, A. W.	C 41	1500	1	10	150
21	Van Stietelberg P.	A 11	1400			
22	Van der Dungen, Lambert	B 156	1400	6	25	350
23	Konwinkberg, Cornelis	B 12	1400	1	10	140
24	Westendorp, Jac.	B 107	1400	2	15	210
25	Van der Broek Pict.	B 32	1400	1	10	140
26	Coppens Judocus	B 334	1400			
27	Coppens Evert	B 346	1400	6	25	350
28	Merlant A. A.	C 21	1400	2	15	210
29	Coppens Heemlich	C 11	1400			
30	Coppens Jacobus	C 99	1400	2	15	210
31	Van Stietelberg Evert	A 24	1400			

Kohier hoofdelijke omslag in Rosmalen over 1900 (Erfgoed 's-Hertogenbosch,

Blijft zuiver inkomen.	Betaalbare tax	BEDRAG der Belastbare Som.	BEDRAG der Aanslagen à pCt.		BETALINGEN.			Anmerkingen.
			Door B. en W. voorloopig vastgesteld.	Door den Raad vastgesteld.	Nummer van het Journaal.	Dagteekening.	BEDRAG.	
10000	100	10000	20	20	106	13 Dec:01	20 00	
6000	100	6000	24	24	80	13 Aug:00	24 00	
7000	100	7000	21	21	76	13 Aug:00	21 00	
5400	100	5400	16 20	16 20	217	14 Dec:01	16 20	
6000	100	6000	18	18	88	4 Sept:00	18 00	
4000	100	4000	12	12	78	20 Aug:00	12 00	
3200	100	3200	9 60	9 60	293	28 Jan:01	9 60	
2200	100	2200	6 60	6 60	99	21 Sept:00	6 60	
2000	100	2000	6	6	40	6 Jul:00	6 00	
1800	100	1800	5 40	5 40	142	19 Nov:00	5 40	
2000	100	2000	6	6	20	25 Aug:00	6 00	
2000	100	2000	6	6	10	25 Aug:00	6 00	
2000	100	2000	6	6	55	16 Jul:00	6 00	
1800	100	1800	5 40	5 40	97	27 Aug:00	5 40	
1350	75	1012 50	3 04	3 04	83	27 Aug:00	3 04	
1700	100	1700	5 10	5 10	308	29 Jan:01	5 10	
1590	75	1147 50	3 44	3 44	45	9 Jul:00	3 44	
1600	100	1600	4 00	4 00	424	11 Dec:00	4 00	
1200	75	900	2 70	2 70	275	28 Feb:01	2 70	
1350	75	1012 50	3 04	3 04	41	6 Jul:00	3 04	
1400	75	1050	3 15	3 15	185	24 Dec:00	3 15	
1050	75	787 50	2 36	2 36	252	11 Jan:01	2 36	
1260	75	945	2 85	2 85	155	3 Dec:00	2 85	
1190	75	892 50	2 60	2 60	426	18 Dec:00	2 60	
1260	75	945	2 85	2 85	305	4 Feb:01	2 85	
1400	75	1050	3 15	3 15	238	7 Jan:01	3 15	
1050	75	787 50	2 36	2 36	254	14 Jan:01	2 36	
1260	75	945	2 85	2 85	82	27 Aug:00	2 85	
1400	75	1050	3 15	3 15	182	24 Dec:00	3 15	
1260	75	945	2 85	2 85	270	14 Jan:01	2 85	
1400	75	1050	3 15	3 15	105	11 Oct:00	3 15	
		<u>75220 00</u>	<u>225 66</u>	<u>225 66</u>				

Archief gemeente Rosmalen 1811-1932, invnr 752)

1896 wijzigde de gemeenteraad het maximum bedrag der heffing in f 880,- (f 800,- en 10% overschrijding voor de suppletoire aanslagen). Hij was tot deze verhoging gedwongen omdat de gemeentelijke uitgaven niet meer in de pas liepen met de inkomsten.

De belastingaanslag was in de jaren 1899 en 1900 0,3% van de belastbare som.

Ook de patiënten van psychiatrische inrichting Coudewater werden in de hoofdelijke omslag aangeslagen. Uit het verslag van een bezoek dat de Commissaris van de Koningin, baron Van Voorst tot Voorst op 21 juni 1902 aan de gemeente Rosmalen bracht, blijkt hoe dit in zijn werk ging. De 1e geneesheer-directeur hield een lijst bij van de 1e en 2e klasse-patiënten die deze belasting moesten betalen. Het bedrag waarvoor deze patiënten werden aangeslagen, was gelijk aan de verpleegkosten die voor hen betaald werden.

De genoemde geneesheer-directeur was ook verantwoordelijk voor het daadwerkelijk betalen van de aanslag. Het

*Jonkheer M.A. Snoeck
(foto L. Stollenwerk,
's-Hertogenbosch;
beeldcollectie BHIC,
Archief Illustre Lieve
Vrouwe Broederschap,
invnr 233)*

hoogste inkomen –
zowel in 1899 als in
1900 was dat jonkheer
M.A. Snoeck in Hint-
ham met een zuiver in-
komen van f 10.000,-
- kreeg nummer 1 en
vervolgens werden

met een oplopend volgnummer de belastingschuldigen met een steeds meer dalend zuiver inkomen opgesomd tot en met de vrijstellingsgrens van f 300,- .

Hoofdelijke omslag van 1911

Bij wet van 21 september 1900 (Stbl 164) werd bepaald dat alle gemeentelijke besluiten betreffende hoofdelijke omslagen zouden vervallen indien zij niet vóór 1 januari 1902 waren herzien. De regering had het namelijk noodzakelijk gevonden enkele artikelen in de Gemeentewet te wijzigen. Aangezien de gemeente Rosmalen niet zonder inkomsten uit deze belasting kon, werd door de raad op 24 juni 1901 een nieuw heffingsbesluit vastgesteld.

Gelijktijdig werd een verordening op de invordering van de hoofdelijke omslag vastgesteld.

Het heffingsbesluit was nog van toepassing toen het kohier van 1911 werd opgemaakt.

Ansichtkaart gesticht "Coudewater"

aandeel van de patiënten van Coudewater in de hoofdelijke omslag was aanzienlijk: in het kohier van 1900 maakten ze 23,4% uit van de belastingplichtigen (77 van de 329 aangeslagenen). En niemand van hen behoorde tot de laagste belastingklasse van 300 tot 600 gulden!

In het kohier zijn de patiënten herkenbaar door het adres van Coudewater: in 1899 C 87 en, na de adresvernummering in dat jaar bij gelegenheid van de Tienjaarlijkse Volkstelling, in 1900 B 248.

De indeling van de kohieren van 1899 en 1900 was naar hoogte van het geraamd zuiver inkomen. Degene met het

De nieuwe grondslag van deze belasting was volgens artikel 2 ervan het jaarlijks zuiver inkomen waaronder "wordt verstaan de som der werkelijke zuivere inkomsten:

- uit roerende of onroerende goederen;
- uit beroep, bedrijf, handel, nijverheid of onderneming, van welken aard ook;
- uit arbeid, ambt, bediening, betrekking, wachtgeld, pensioen, lijfrente of andere periodieke uitkeering; uit anderen hoofde, op welke wijze, krachtens welk recht of onder welke benaming ook."

Het maximumbedrag dat de heffing moest opbrengen (in 1896 bepaald op f 880,-) werd nu niet meer voldoende geacht. De gemeentelijke kas werd steeds zwaarder belast.

In het bijzonder de Leerplichtwet en de te verwachten salarisregeling voor onderwijzers zouden grotere uitgaven vergen. Het bedrag waarvoor de hoofdelijke omslag werd geheven, werd dan ook bepaald op maximaal f 1500,-, dat nog met een bedrag van f 200,- voor de suppletoire aanslagen vermeerderd kon worden. In 1907 werd dit maximumbedrag verhoogd tot f 1700,- en f 200,- voor suppletoire aanslagen, wat nog gold voor het gepubliceerde kohier van 1911.

De belastingvrije voet bedroeg f 300,-. Dit werd – in overeenstemming met artikel 3 van de genoemde wet van 21 september 1900- gemotiveerd met de opmerking dat die 300 gulden nodig werd geacht om in het levensonderhoud te kunnen voorzien. Voor de belastingschuldige die eigen of aangehuwde kinderen beneden 13 jaar (leerplichtige leeftijd) had, mocht de onbelastbare som nog met f 25,- per kind worden verhoogd, als tenminste die kinderen geen eigen inkomen hadden. Voor wie het geschat inkomen de op deze wijze berekende belastingvrije som niet overtrof, hoefde niet in de belasting bij te dragen.

Een klassenindeling, zoals de hierboven vermelde verordening van de Rosmalense gemeenteraad uit 1873 gaf, bevat het heffingsbesluit van 1901 niet meer.

De belastingaanslag voor de hoofdelijke omslag was in 1911 0,67% van het belastbaar inkomen.

In het op de website gepubliceerde kohier van 1911 zijn eerst een tiental Bosschenaren genoemd (volgnummers 1 t/m 10), die in Rosmalen hun buitenverblijf hadden. De aanslagen van deze belastingschuldigen berustten op het feit dat zij voor zich en hun gezin meer dan 90 dagen een gemeubelde woning beschikbaar hadden gehouden. Met het daadwerkelijk verblijf op hun buiten had het niet te maken. R. Heijmans uit 's-Hertogenbosch verkeerde in januari 1908 ten onrechte in de veronderstelling dat hij de hoofdelijke omslag over 1907 niet hoefde te betalen omdat hij in de zomer van dat jaar niet (nog net geen) drie maanden op zijn buitenverblijf had gewoond. Op grond van art. 245 van de Gemeentewet behoefden de tien Bosschenaren slechts voor 4/12 gedeelte van een vol jaar in de belasting bij te dragen. Vervolgens is de indeling van het kohier naar hoogte van het geschat inkomen. In een opeend volnummer (vanaf nummer 11 dus) worden de belastingschuldigen met een steeds meer dalend geschat inkomen opgesomd. Ook de bewoners van psychiatrische inrichting “Coudewater” zijn weer voor de hoofdelijke omslag aangeslagen en in de kohieren opgenomen. Ze zijn

herkenbaar door het wijkadres van “Coudewater”: B 274.

Bronnen en literatuur

Bronnen:

- de kohieren van 1899, 1900 en 1911: Stadsarchief 's-Hertogenbosch, Archief gemeente Rosmalen 1811-1932, inv.nrs. 751, 752, 761;
- het heffingsbesluit van 1873: Archief gemeente Rosmalen 1811-1932, inv.nr. 8 (notulen vergadering gemeenteraad 14 november 1873);
- wijziging van dit heffingsbesluit in 1896: Archief gemeente Rosmalen 1811-1932, inv.nr. 10, fol. 104v-106 (notulen vergadering gemeenteraad 9 december 1896);
- het heffingsbesluit met verordening op de invordering van 1901: Archief gemeente Rosmalen 1811-1932, inv.nr. 10, fol. 197v-201r (notulen vergadering gemeenteraad 24 juni 1901);
- reclame R. Heijmans tegen zijn aanslag in de hoofdelijke omslag van 1907: Archief gemeente Rosmalen 1811-1932, inv.nr. 10, fol. 135v (notulen gemeenteraad 17 maart 1908);
- stukken betreffende de heffing en invordering van de hoofdelijke omslag 1852-1922: Archief gemeente Rosmalen 1811-1932, inv.nr. 704.

Literatuur:

- Klep, P.M.M., A. Lansink en W. van Mulken, De kohieren van de gemeentelijke hoofdelijke omslag 1851-1922, 1e herziene versie van de uitgave Arnhem-Nijmegen 1982, gepubliceerd in de serie Broncommentaren, te raadplegen bij de Resources van het Huygens ING, een onderzoeksinstituut op het gebied van geschiedenis en cultuur (<http://resources.huygens.knaw.nl/broncommentaren>)
- Veekens, Martien, De commissaris vertelt over Rosmalen, in: Rosmalla, 10(2000) nr. 1(april), blz. 24-26, oorspronkelijke verslagen van de Commissaris van de Koningin te raadplegen via de site www.bhic.nl (>lokale geschiedenis: Rosmalen).
- Wet van den 21sten September 1900, tot wijziging van artikel 240 c en artikel 243 der Gemeentewet (Stbl 164).

Met dank aan de Illustre Lieve Vrouwe Broederschap te 's-Hertogenbosch, die toestemming gaf tot publicatie van de portretfoto van jonkheer M.A. Snoeck

De congregatie van de Zusters van Liefde van Jezus en Maria Moeder van Goede Bijstand te Schijndel in Rosmalen

Geert Donkers

Inleiding

In de 19e eeuw leidde een aanzienlijke groep mensen in Schijndel een armoedig bestaan. Zij waren aangewezen op de bedeling, op werkverschaffingsprojecten van de gemeente en op hulp vanuit andere organisaties zoals de kerk.

Vanaf 1831 was Antonius van Erp (1797-1861) pastoor in Schijndel. Als pastoor legde hij een grote sociale belangstelling aan de dag. Vooral de zorg voor de arme zieke medemens en de mogelijkheden tot het volgen van onderwijs met name voor meisjes vond hij van groot belang. Van Erp richtte een schooltje op waar meisjes onderwezen werden in godsdienst en handwerken.

Hij richtte een verzoek om hulp aan de Zusters van Tilburg. Deze congregatie was gesticht door Joannes Zwijssen, pastoor in Tilburg. Van Erp was met hem bevriend. Het verzoek bleek tevergeefs en bij pastoor Van Erp rijpte het plan om zelf een congregatie te stichten.

Hij kende een vrouw, Maria de Bref, die haar noviciaat doorbracht bij de Zusters van Tilburg. Na haar professie in 1836 vestigde zij zich met enkele medezusters in de oude pastorie in Schijndel. Aanvankelijk was er nog geen sprake van een klooster, maar van een 'associatie tot het oprichten van een huis of gesticht'. Ook kloosternamen werden in officiële stukken nog niet gebruikt.

1 November 1836 werd de officiële stichtingsdatum van de 'Congregatie van Liefdadigheid van Jezus en Maria, de Moeder van den Goeden Bijstand'. In 1837 kregen ze toestemming voor de oprichting van een lagere school. De eerste overste, Maria de Bref, behaalde daarvoor haar onderwijsbevoegdheid.

Wapen van de congregatie

Pastoor A. van Erp

Stichter pastoor
Antonius van Erp

Vanaf het begin van de stichting had pastoor Van Erp voorzien in een eenvoudig regelboek. Deze zogenaamde constitutie was de basis voor de congregatie. De regel van de Zusters van Liefde uit Tilburg stond model voor die van de Zusters van Schijndel. Twee elementen bleven, ook na herzieningen van de regel, van belang voor de zusters: de godsdienstige en geestelijke vorming van de leden en het zich toeleggen op de noden van de medemens.

Het devies 'Ora et labora' was een kernachtige samenvatting van het kloosterideaal. Bovendien legden de leden de geloften af van gehoorzaamheid, kuisheid en armoede. Met name in de beginfase was het vinden van een goede afweging tussen bidden en werken problematisch. Deze vorm van religieus leven was immers nieuw en kende weinig historische voorbeelden. Op 27 mei 1881 kreeg de constitutie de officiële goedkeuring van paus Leo XIII.

Beeld Ora et Labora
Zusters van Liefde
in Borne gemaakt door
Joep Coppens

De praktijk van alledag werd vastgelegd in een boekje met 'bijzondere regelen', het zogenaamde directorium. Voorschriften met betrekking tot onder andere kleding, behuizing en voeding werden hierin beschreven.

Reeds in de eerste jaren van het bestaan van de congregatie meldden zich regelmatig nieuwe postulanten. De omstandigheden in het klooster waren echter moeilijk: de zusters hadden nauwelijks inkomsten en ontbeerden vaak de eerste levensbehoeften. In die beginfase was het sterftecijfer onder de jonge zusters hoog.

De eerste stichting van een klooster buiten Schijndel was in 1856 in Geldrop waar een broer van pastoor Van Erp pastoor was. Van 1856 tot 1929 werden 36 nieuwe kloosters, ofwel succursalen gesticht. In de jaren '20 vertrokken de eerste zusters naar de missie. Vlak voor Wereldoorlog II waren er in Nederland en elders 47 kloosters. In 1896 ging de eigen Kweekschool in Schijndel van start. Deze school was uiteraard van groot belang, omdat het geven van onderwijs tot een van de hoofdtaken van de congregatie gerekend werd.

In 1873 kwamen de Zusters van Schijndel naar Rosmalen en in 1929 stichtten zij het klooster in de Nemijsstraat te 's-Hertogenbosch. De geschiedenis van de Zusters van Schijndel in Rosmalen wordt hier beschreven.

Het klooster 'Huis Van Meeuwen' te Rosmalen

-stichting

Vanaf 21 april 1873 waren de Zusters van Schijndel werkzaam in Rosmalen. Zij vestigden zich in Rosmalen op uitnodiging van pastoor Joh. Olifiers. De bouw van hun klooster werd mogelijk door een grote financiële inbreng van mevrouw Theresia van Meeuwen-Coenen. Zij was een gefortuneerde vrouw, die afkomstig was uit 's-Hertogenbosch. Zij bezat onder andere het buitengoed Eykenburg bij Maliskamp. Uit de verkoop van deze grond zou daar een gesticht voor arme, oude mensen gebouwd worden.

Er lag een plan klaar voor het gebouw: een tekening van de Bossche architect Nabbe. De pastoor wist mevrouw Van Meeuwen echter over te halen het klooster niet in Maliskamp maar in Rosmalen aan de Kerkenhoek te bouwen. Uit enkele bewaarde brieven van mevrouw Van Meeuwen bleek dat zij in het huis één kamer voor haarzelf opeiste en dat het gesticht haar naam moest dragen. De brieven wer-

den verstuurd uit Aken. Zij verbleef daar vanwege haar slechte gezondheid en overleed er ook in mei 1882. Het totale kapitaal van f. 50.000,- werd, uiteraard, onder grote erkentelijkheid van de Rosmalense parochie geaccepteerd.

Voordat de zusters naar Rosmalen kwamen werd er een 'Acte van Overeenkomst' gesloten tussen het bestuur van de congregatie in Schijndel en het kerkbestuur van de parochie St. Lambertus te Rosmalen. Algemeen overste van de zusters was toen zuster Emmanuël de Gier. In deze acte werden in een aantal artikelen de rechten en plichten van beide partijen vastgelegd. Er werd onder andere bepaald dat het gesticht en de zusters onder het gezag van het moederhuis in Schijndel bleven. Voorts dat de taken van de zusters in het onderwijs en in de verzorging van oude mannen en vrouwen lagen. In het gesticht was plaats voor maximaal 12 ouderen. De kosten van de zusters kwamen voor rekening van het kerkbestuur en werden vastgesteld op f. 700,- per jaar. Veranderingen in het contract waren alleen mogelijk met tussenkomst van de bisschop van 's-Hertogenbosch.

Op 3 februari 1874 berichtte het kerkbestuur van de parochie H. Lambertus officieel aan het Gemeentebestuur dat een 'instelling van weldadigheid' was opgericht in het gebouw 'Liefdadigheidsgesticht van Meeuwen'.

-klooster

Het klooster werd toegewijd aan het H. Hart van Jezus. Of het gebouw gerealiseerd werd naar het reeds eerder genoemde plan bleef vooralsnog onduidelijk. Het klooster werd gebouwd in een u-vorm. Het middelste hoofd-

*Vooraanzicht gesticht "Van Meeuwen", ca 1930
(collectie Erfgoed 's-Hertogenbosch)*

Het nieuwe klooster (Stadsarchief 's-Hertogenbosch tegenwoordig collectie Erfgoed 's-Hertogenbosch)

gebouw was twee verdiepingen hoog en kreeg een iets uitspringend deel waar zich de ingang bevond. Boven de deur was een spitsbogig muurvlak. 'Het met pannen gedekte schilddak werd gedragen door een overstekende dakgoot op consoles, waartussen gemetselde boogjes', beschreef Jan Smits in zijn vademecum. Aan weerszijden van het hoofdgebouw bevonden zich naar voren uitspringende eenlaagse vleugels.

In eerste instantie werd het klooster bewoond door vijf zusters. Bij het toenemen van de taken groeide het aantal zusters uiteraard. De andere bewoners waren ouden van dagen. Aanvankelijk moest men genoeg nemen met een sobere, armoedige inrichting. Het eenvoudige huisraad werd vanuit Schijndel aangevoerd. In 1895 werd de eerste steen gelegd voor de kapel. Op 8 april 1896 werd de kapel ingezegend.

De zusters voorzagen in hun levensonderhoud uit de bijdragen van het kerkbestuur en uit bijdragen van de ouden van dagen in de pensionkosten. Verder had mevrouw Van Meeuwen grond in Rosmalen nagelaten, waarvan de zusters het vruchtgebruik hadden. Het betrof onder andere weilanden aan de Maaskant, de zogenaamde Zeven Morgen, met grazend vee. Ondanks deze inkomsten leden de zusters een armoedig bestaan.

Meisjesschool van de Zusters van Liefde

De werkzaamheden van de zusters

-onderwijs

Op 1 mei 1873 begonnen de zusters Helena van der Kant en Hendrika Mathia de Gier met het geven van bijzonder onderwijs aan een groep van 48 meisjes. Een jaar later waren dat er al 80. In de oogsttijd echter waren het er beduidend minder: de kinderen moesten op het land helpen. In 1896 werden de scholen (kleuter- en lager onderwijs) verder uitgebreid, terwijl in 1906 nieuwe schoolgebouwen tot stand kwamen. Dit gebeurde onder pastoor Fritsen. In een nieuwe overeenkomst kwamen de congregatie en het kerkbestuur overeen dat in het onderwijs aandacht moest zijn voor de catechismus en voor handwerken. Voorts re-

*Meisjesschool van de Zusters van Liefde, 25 april 1948
(Fotopersbureau Het Zuiden, collectie Erfgoed 's-Hertogenbosch)*

gelde het congregatiebestuur het aantal zusters dat nodig was en zorgde het kerkbestuur voor de gebouwen en de

*De Zusters van Liefde in het gesticht
"Van Meeuwen" t.g.v. het 75-jarig bestaan, 25 april
1948 (Fotopersbureau Het Zuiden, collectie Erfgoed
's-Hertogenbosch)*

meubels.

Men kreeg in 1929 een tegenvaller te verwerken. De inspecties van onderwijs en volksgezondheid keurden na-

melijk het gebouw van de bewaarschool en de drie lokalen van de laagste klassen van de lagere school af. In 1932 werden deze klassen ondergebracht in het gebouw van de oude jongensschool; het kleuteronderwijs lag jarenlang stil. Pas zeven jaar later was er weer ruimte voor de kleuters.

Voor het onderwijs in Rosmalen was 3 mei 1939 een belangrijke datum. Op die dag werd de nieuwe Mariaschool plechtig ingezegend. Het gebouw was door architect H.W. Valk ontworpen in boerderijstijl. Deze bouwwijze zou voor de kinderen van Rosmalen een 'thuisgevoel' geven. Bovendien paste de school ruimtelijk gezien zeer goed in deze omgeving. De vreugde voor de kinderen was echter van korte duur. Enkele maanden later werden er gemobiliseerde soldaten in de school ondergebracht.

In de naoorlogse decennia kreeg de school door diverse verbouwingen een u-vorm. In 1960 werd als hoofd van de Mariaschool een leek, de heer C. Pennings, benoemd. Eind jaren '80 verhuisde de school naar een andere locatie in het Ven. De oude Mariaschool werd kort daarna gesloopt.

*Opening van de sponsorloop van leerlingen van LHNO De Bron, 15 december 1987
(foto Felix Janssens, collectie Erfgoed 's-Hertogenbosch)*

Sloop Mariaschool, 27 september 1988 (foto Felix Janssens, collectie Erfgoed 's-Hertogenbosch)

Vanuit de lagere school groeide in de jaren '50 de zogenaamde 7e en 8e klas, die een formele vorm kreeg in het VGLO (Voort Gezet Lager Onderwijs). Voor veel meisjes was deze verlenging van de onderwijstijd bedoeld om de overgang naar het einde van de toenmalige leerplichtleeftijd te maken. In de jaren '60 kwam uit het VGLO voor meisjes het Lager Huishoud- en Nijverheidsonderwijs (LHNO) voort. In augustus 1967 kwam in Rosmalen LHNO-school 'De Bron' tot stand. Leiding en personeel waren nagenoeg gelijk aan de VGLO-school.

Aan de school was tevens het Mater Amabiliswerk verbonden. Dit was vormingswerk voor de werkende jeugd. De school was aanvankelijk gevestigd aan de Van Meeuwenstraat. In 1977 kwam aan de Kattenbosch een nieuwbouwschool tot stand voor circa 250 leerlingen. Ook hier traden de zusters terug uit de schoolleiding. De Bron bleef bestaan tot 1990. De school kwam toen onder de opheffingsnorm.

De Zusters van Schijndel maakten dit niet meer mee. In 1987 waren de laatste zusters uit Rosmalen vertrokken.

-zorg

De oorspronkelijke opzet van mevrouw Van Meeuwen was de oprichting van een liefdesgesticht. De huisvesting en verzorging van oude mannen en vrouwen behoorden derhalve tot de kerntaken van de zusters. Mannen waren ouder dan 65 jaar, vrouwen moesten de 60 gepasseerd zijn. Voor de verzorging van de ouden van dagen ontvingen de zusters aanvankelijk f. 100,- exclusief medicijnen en be-

grafieniskosten. Links van de hoofdingang woonden de vrouwen, terwijl de mannen hun verblijf aan de achterzijde van het gebouw hadden.

Een telling uit 1951 gaf aan dat zo'n 11 zusters zorgden voor 37 ouden van dagen. Tot augustus 1953 was de zorg voor deze groep bejaarden aan de zusters toevertrouwd.

In oktober 1882 werd in het klooster een weeshuis voor kinderen uit de parochie Rosmalen gesticht.

Het doel was om verwaarloosde kinderen of weesmeisjes tot 'brave christenen en nuttige leden der maatschappij te vormen'. Meisjes werden geplaatst tussen 5 en 12 jaar. Zij mochten blijven tot zij in goede diensten konden worden geplaatst of tot ze in eigen behoefte konden voorzien. Ook jongens tot 7 jaar werden in het klooster opgevangen. Parochianen konden bijdragen in de zorg voor de weeskinderen. Vanaf 3 gulden werd men beschermheer of -vrouw. 'Medeopzichter' werd men bij een donatie van 25 gulden. In oktober 1934 werd het weeshuis opgeheven.

Behalve de structurele zorg voor bejaarden en wezen stond het klooster open voor noodsituaties. Zo was het klooster toevluchtsoord tijdens overstromingen van de Maas op het eind van de 19e eeuw. Het klooster had namelijk een verdieping waarop men zich kon verschansen. Het klooster werd in 1876 ingericht als noodhospitaal tijdens een tyfus-epidemie. De patiënten werden met eenvoudige middelen door de zusters verpleegd. Op advies van de dokter rookten de zusters zelfs sigaretten om infectie te voorkomen. In oktober 1914 namen de zusters tijdelijk 12 Belgische vluchtelingen op.

Het nieuwe klooster

Vanwege achterstallig onderhoud en door oorlogsschade was de bouwkundige staat van Huis van Meeuwen slecht. In 1953 werd onder lichte dwang van de zusters in een vergadering van kerkbestuur, congregatieleiding, vertegenwoordigers van het bisdom en beoogd architect De Reus besloten om een deel van het klooster te slopen en te herbouwen. Na goedkeuring van de bouwplannen door de bisschoppelijke bouwcommissie werd het werk aanbesteed. De werkzaamheden ten behoeve van de bejaarden werden beëindigd en de zusters namen tijdelijk hun intrek in het klooster in de Nemiusstraat in 's-Hertogenbosch.

Op 27 april 1955 zegende pastoor Van der Meijden in aanwezigheid van genodigden het klooster in. Het klooster

kreeg een L-vorm en had deels twee bouwlagen en voor een deel één verdieping. In de hoofd vleugel bevond zich op de begane grond de kapel.

Na het vertrek van de zusters uit Rosmalen in 1987 trachtte het parochiebestuur het klooster te verhuren. Het gemeentebestuur had echter andere plannen met deze locatie. Het kloostergebouw werd uiteindelijk gesloopt. Op deze plaats werd een steunpunt voor ouderen gebouwd: Van Meeuwenhof.

Toekomst

In de afgelopen decennia kreeg de congregatie van de Zusters van Schijndel nauwelijks nieuwe aanmeldingen. De congregatie verouderde en vergrijsde. Het heilzame werk van de zusters in het onderwijs en de zorg was overgenomen door de staat en door lekenorganisaties.

Op 1 januari 2013 telde de congregatie 181 leden met een gemiddelde leeftijd van 83 jaar. De zusters verlieten hun succursalen en keerden veelal terug naar de twee vestigingen in Schijndel. Op dat moment verbleven 58 zusters buiten het klooster: 36 zusters woonden zelfstandig, 22 verbleven in een kleine groep.

In de emancipatiebeweging van de katholieken speelden de 'nieuwe' kloosterorden een grote rol. De Zusters van Schijndel droegen in de ontwikkeling van het onderwijs en de zorg in belangrijke mate bij.

Bronnen:

- Archief Congregatie Zusters van Schijndel, Erfgoedcentrum Nederlands Kloosterleven, St. Agatha
- Archief Heemkundekring Rosmalen
- Website Zusters van Schijndel
- H. Beijers, Alles heeft zijn tijd, Schijndel 2011
- A. van der Donk, Het aanzicht van Rosmalen, Liempde 2006
- F. van Gaal (red), De Muntel II, 's-Hertogenbosch 2004
- W. Heesters, Schijndel Historische verkenningen, Waalre 1984
- M. van den Heuvel en E. Hupkens, Reset the City: architectuurvisite aan Nemiusklooster, Kringnieuws jrg.38, nr. 1
- Th. Hoogbergen (red), Kloosters en religieus leven, 's-Hertogenbosch 2002
- T. Janssen, Antoniuskerk 's-Hertogenbosch, 's-Hertogenbosch 2009
- J. Smits, Vademecum van religieuzen en hun kloosters in Noord Brabant, Alphen aan de Maas 2010
- H. de Werd, Groeten uit Oud-Rosmalen, 's-Hertogenbosch 1989
- H. de Werd, De Rosmalense huishoudschool, Rosmalen september 1995, Heemkundekring Rosmalen

HEEMKUNDEKRING ROSMALEN DANKT ZIJN SPONSORS

Apotheek Rosmalen	Oude Baan 9	5242 HT	Rosmalen
Bouwmans Oliehandel	Westeind 2	5245 NL	Rosmalen
HAMA v.d. Meulenreek	Aaborch 3	5247 SW	Rosmalen
Huub Steenbekkers - Advies en Schilderwerken	Kievitsven 48	5249 JJ	Rosmalen
Gebroeders Voets	Vinkenveld 4	5249 JP	Rosmalen
De Fiets	Graafsebaan 95B	5248JT	Rosmalen

HEEMKUNDEKRING - ROSMALEN